

ภาพที่ 92 ลายเส้น โบราณแสดงการสดทรงเจ้าเมืองอุบล ที่มีการใช้างสดเป็นเครื่องประกอบพิธีสำคัญ อย่างจาริตวัฒนธรรมลาวภาพวาดลายเส้น จากบันทึกเมื่อ พ.ศ.2409-2411 โดย Louis delaporte

3.3.2 างสด , โองสด

หมายถึง *รางวัลน้ำสรง* (พระอริยานุวัตร, 2524 : 19) ในสมัยหลังนิยมเรียกกันอย่างภาษาปากว่า *โองสด* โดยคำว่า *โอง* นั้นหมายถึง โรงเรือนที่เป็นที่อยู่ของเจ้าเมืองอย่างที่เรียกว่า *โองขาว* ส่วนของสามัญชนเรียกว่า *เอือน* ส่วนคำว่า *สด* นั้นก็หมายถึง *การรดน้ำ* ถ้าใช้กับพระหรือเจ้านายก็จะใช้คำว่า *รดสรง สด* *รด* ก็ว่า (ปรีชา พิณทอง, 2532 : 1005) ดังนั้นในแง่ของภาษาและความหมายที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเรียกชื่อผลิตภัณฑ์งานช่างชนิดนี้ ตามความหมายแห่ง *รูปสัณฐานและประโยชน์ใช้สอย* น่าจะเป็นชื่อ *างสด* เฉกเช่นที่ *พระอริยานุวัตร* ใช้เรียก เพราะคำว่า *าง* ในภาษาถิ่นอีสานหมายถึง *รางวัล* โดยถ้าใช้ในบริบทของงานช่างด้านการสร้างหมายถึง *ไม้ชุดเป็นร่องสำหรับรองน้ำ โดยถ้าอยู่ที่ชายคาของบ้านเรือนหรืออาคารสิ่งก่อสร้างเรียกว่า างริน* ดังนั้นการกำหนดเรียกชื่อก็ขึ้นอยู่กับความคุ้นเคยดังที่ปรากฏในหนังสือประเพณีโบราณไทยอีสานนิยมใช้คำว่า *โองสด* (พระมหาปรีชา ปริญาโณ, 2534 : 168) แต่ในบริบทของการใช้ในพุทธพิธีถือเป็นของใช้งานช่างที่สำคัญสำหรับพิธี *เอราภิตก* รวมถึงการนำมาสรงน้ำในงานบุญเดือนห้าหรือที่เรียก

กันว่างานบุญสงกรานต์ในวันสงกรานต์ช่างเหล่านี้ก็จะถูกนำมาใช้อยู่ในเครื่องประกอบพิธีในเชิงสัญลักษณ์ โดยชาวอีสานนิยมเรียกทั่วไปว่า **ฮางฮอด** ซึ่งน่าจะหมายถึงตัวรางไม้ชุดรูปพญานาคอย่างเดี่ยวหรือ **โองฮอด** น่าจะหมายความถึงการเรียกรวมทั้งส่วนฐานและตัวรางรูปนาคแต่ก็ไม่มีบทสรุปที่ตายตัว

ภาพที่ 93 ประเพณีการฮอดสงกรานต์ ในหลักฐานผ่านศิลปะงานช่างพื้นบ้านที่เรียกว่าฮูปแต้มอีสาน โดยในภาพเป็นรูปการฮอดสงกรานต์ของ วัดบ้านหนองพอกหรือวัดป่าเรไร ต.คงบัง อ.นาคูน จ.มหาสารคาม

ฮางฮอดในมิติความหมายทางพัฒนาการประวัติศาสตร์โบราณคดี

ฮางฮอด เป็นของใช้งานช่างที่ก่อเกิดจากลัทธิความเชื่อประเพณีของงานบุญสงกรานต์ หรืองานบุญฮอดสงกรานต์ ในกลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาวของทั้งสองฝั่งโขง โดยเฉพาะที่ปรากฏอยู่ในกลุ่มชนล้านนา และล้านช้าง ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีมาตั้งแต่เมื่อไร แต่พบอยู่ในกลุ่มชน ที่รับนับถือพระพุทธศาสนาโดยมีประเพณีตรุษสงกรานต์ ซึ่งมีอยู่ในหลายประเทศในแถบนี้โดยเฉพาะในสปป.ลาว กล่าวคือ นอกเหนือจากจะใช้สำหรับสงกรานต์พระภิกษุเพื่อเลื่อนสมณศักดิ์ ที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมกระแสหลักจากลาวล้านช้างที่เชื่อมโยง

สัมพันธ์กับเรื่อง*นาคาคติ*(ดูรายละเอียดในประเด็นเรื่องคติความเชื่อ) และยังรวมถึงการนำมาใช้สำหรับสร้างน้ำพระพุทธรูปสำคัญตาม ประเพณีโบราณในอดีตสมัยที่มีระบบการปกครองระบบเจ้าบ้านเจ้าเมือง (พระอริยานุวัตร, 2524 :19) ก็จะ*ใช้สร้างน้ำผู้หลักผู้ใหญ่ (เจ้าเมือง)* ด้วยรวมถึง *สร้างเครื่องค้ำของคุณ เช่น คุณ เขา นอ งา เขี้ยวหมู* (พระอริยานุวัตร, 2524:137) การสร้างน้ำผู้ใหญ่และการสร้างเครื่องค้ำของคุณให้สร้างปีละครั้ง ส่วนการสร้างน้ำพระสงฆ์จะทำที่ครั้งก็ได้ ในอดีตใช้การอดสร้างเพื่อ*ถวายสมณศักดิ์*หรือที่เรียกว่าพิธี *เถราภิเสก* จะนิยมทำในช่วงงานบุญเดือนหก หรือที่เรียก งานบุญบั้งไฟ ส่วนการสร้างน้ำพระพุทธรูปสร้างได้ทุกวันจนกว่าจะนำพระพุทธรูปขึ้น (ตลอด ๑ เดือนของช่วงงานบุญเดือนห้า)

ภาพที่ 94 ฮางสดที่ถูกนำมาใช้ในงานบุญเดือนห้า ของวัดศรีอุบล โดยนำมาใช้ในการเป็นรางริน ให้น้ำจากผู้มาสดไหลลงสู่องค์พระพุทธรูป อย่างพระพุทธรูปสำคัญของเมืองอุบลนั้นคือพระแก้วบุษราคัม โดย ฮางสดวัดนี้มีลักษณะเดียวกับรูปแบบวัดศรีนวลแสงสว่างอารมณ์ บ้านชีทวน อำเภอ เชียงใน

ภาพที่ 95 ซางฮอดหรือโองฮอด พุทธหัตถศิลป์สำคัญแห่งพุทธพิธีฮอดตรงของกลุ่มวัฒนธรรมไทยลาวสองฝั่งโขง เป็นของใช้งานช่าง เพื่อขนานน้ำพระพุทธรูป พระสงฆ์ หรือ เจ้าเมือง กับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ผ่านงานช่างที่ เรียกว่า ฮูปแต้ม ฮูปนูน ที่ปรากฏอยู่ทั้งในฝั่งไทยอีสานและสปป.ลาว

ฮางฮอดเมืองอุบลกับความหมายทางสังคมวิถีวัฒนธรรม

ฮางฮอด เป็นผลิตภัณฑ์งานช่างทางวัฒนธรรมที่ถือได้ว่ารับผลกระทบทางสังคมวัฒนธรรมโดยตรงจากการเมือง โดยเฉพาะเมืองอุบลในฐานะหัวเมืองสำคัญในแถบอีสานใต้การปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางการเมืองการปกครองทั้งที่มีพัฒนาการทั้ง 3 ยุค (ตั้งแต่ พ.ศ.2335-2453) ได้แก่ *ยุครับวัฒนธรรมล้านช้าง (ลาว) ยุครับวัฒนธรรมกรุงเทพฯ และยุคการเข้ามาของธรรมยุติกนิกาย* โดยในยุควัฒนธรรมล้านช้าง (ลาว) แบบแผนประเพณีการก่อสร้างศาสนสถานล้วนยึดถือรูปแบบศิลปะแบบอย่างลาวเป็นส่วนใหญ่ ใน*ยุครับวัฒนธรรมกรุงเทพฯ* ที่เริ่มจากพระอริยวงศาคตญาณวิมล **อุบลสังขปาโมกข์ (สู้ย)** เป็น**หลักคำเมืองอุบล ขนบธรรมเนียม ศาสนสถานวัตถุได้รับอิทธิพลจากกรุงเทพฯ** ส่วนในยุคของธรรมยุติกนิกายเป็นช่วงแห่งการสถาปนาพระพุทธศาสนา นิกายใหม่ (แบบมอญ) ที่เน้นประเพณีหลวงมากกว่าประเพณีราษฎร์ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 2 ทั้งหมดล้วนเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญต่องานช่างแขนงนี้ โดยเฉพาะฮางฮอด โดยเฉพาะในยุคการปฏิรูประบบการปกครองของคณะสงฆ์แห่งประเทศไทยให้อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของมหาเถรสมาคม ที่มีการกำหนดตำแหน่งชั้นของพระสงฆ์ หรือยศพระ อย่างในพิธีเถราภิเษก ซึ่งมาจากอำนาจส่วนกลาง ทำให้พิธีเถราภิเษก อย่างในวัฒนธรรมไทยลาวไม่ได้รับการยอมรับอีกต่อไปตามโครงสร้างสังคมใหม่ ที่มีความซับซ้อนมากกว่าสังคมแบบจารีตเก่า ที่ผู้มอบก็ไม่ศรัทธาพระ และพระสงฆ์ในยุคหลังก็มีความลี้เลในตนเอง ไม่อยากสร้างกรอบบีบคั้นตนเองในการประพฤติปฏิบัติตนให้สังคมคาดหวัง ในการครองตนในโลกพหุภพ มิใช่แค่การปรับเปลี่ยนระบบการปกครองคณะสงฆ์ในยุคการสถาปนาสร้างรัฐไทยรวมศูนย์ในสมัยรัชกาลที่ 7 ที่เป็นต้นเหตุเท่านั้น ดังนั้นประเพณีนี้จึงค่อยๆเสื่อมลงและหมดความนิยมไปในที่สุดแม้แต่ในสปป.ลาว เองก็มีลักษณะไม่ต่างกับไทยโดยมีการปฏิรูปการปกครองคณะสงฆ์โดยมีรัฐควบคุมในชื่อองค์การพระพุทธศาสนาสัมพันธ์ลาว โดยในปีพ.ศ. 2519 มีการรวมคณะธรรมยุตและมหานิกาย แล้วเรียกว่าพระสงฆ์ลาว โดยต้องนำดำเนินการตามนโยบายของรัฐ (สมเด็จพระสังฆราชลาว, 2528 : 9) ในบริบทอีสาน แม้จะมีการอนุรักษ์ไว้บ้างอย่างไรในแถบจังหวัดกาฬสินธุ์ ส่วนในที่อื่นๆแทบไม่พบพิธีการดังกล่าวเลยรวมถึงเมืองอุบลราชธานี มีเพียงการนำฮางฮอดมาใช้ชุดพระพุทธรูปและพระสงฆ์ในงานบุญเดือนห้าเท่านั้น ส่วนในอดีตเมืองอุบลยุคแห่งการปกครองแบบเจ้าเมือง **ฮางฮอด** ยังถูกใช้ในการแสดงความเคารพนับถือของเจ้านายพื้นเมืองกับประชาชน โดยเฉพาะในช่วงงานบุญเดือนห้า ดังนั้นจะเห็นได้ว่าพุทธหัตถศิลป์ฮางฮอดเป็นเอกลักษณ์สำคัญ ในห้วงพิธีแห่งการยอมรับหรือการปรับเปลี่ยนฐานันดรทั้งทางโลกและทางธรรมของสงฆ์

พิธีเถราภิเษก

ถือเป็นการถวายสมณศักดิ์ (โบราณ เรียก “เถราภิเษก”) คือการเลื่อนสมณศักดิ์พระภิกษุที่มีจริยวัตรดีงาม ศึกษาสำเร็จแต่ละชั้นตอนให้มีฐานะสูงขึ้นตามการลำดับ วิธีการนี้ถือเป็นการทำพิธีเถราภิเษกมอบถวายสมณศักดิ์กันในระดับชาวบ้านให้กับพระสงฆ์โดยมีผู้เฒ่าผู้แก่เห็นดีเห็นงามกับการประชุม เป็นการ

ยกย่องไม่ใช่แค่การเลื่อนตำแหน่งทางยศพระเท่านั้นแต่ยังเป็นความดีความชอบทางคุณธรรมที่ชาวบ้านยกมอบให้พระสงฆ์ นับเป็นกุศโลบายในระดับชาวบ้านที่มอบเป็นกำลังใจให้แก่พระสงฆ์ในการสืบทอดพระพุทธศาสนาได้อย่างแยกกาย ดังมีชั้นยศของสมณะศักดิ์และพุทธพิธีที่สำคัญดังนี้ (พระอริยานุวัตร 2524 : 12-16)

สมณะศักดิ์ฝ่ายปริยัติ

- 1) ชั้นสำเร็จ
- 2) ชั้นชา (ปรีชา)
- 3) ชั้นกุ
- 4) ชั้นราชกุ

สมณะศักดิ์ฝ่ายบริหาร

- 1) ชั้นเจ้าหัวคูฝ่าย
- 2) ชั้นเจ้าหัวคูด้าน
- 3) ชั้นเจ้าหัวคูหลักคำ
- 4) ชั้นเจ้าหัวคูลูกแก้ว
- 5) ชั้นเจ้าหัวคูยอดแก้วหรือถ้าเป็นเจ้าเรียกราชคูยอดแก้ว

ภาพที่ 96 หุ่นจำลองแสดงการสดทรง พระสงฆ์อย่างในประเพณีอีสานโบราณ หรือที่เรียกกันว่า งานบุญเดือนห้า ถ้าเป็นการสดทรงเพื่อเลื่อนสมณะศักดิ์อย่างที่เรียกว่า พิธีเถราภิเศก นิยมทำกันในเดือนหกในงานบุญบั้งไฟ หุ่นจำลองนี้จัดแสดงอยู่ในส่วนพิพิธภัณฑ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น ณ. สำนักศิลปวัฒนธรรม

อนึ่งในเบื้องต้นของการสดครั้งแรกที่เรียกว่า **สำเร็จ** เพราะท่องบ่นจนได้สำเร็จในสวดมนต์ดังกล่าวจึงใช้ชื่อ **สำเร็จ** มิใช่ **สมเด็จ** ดังบางคนเข้าใจผิด เช่น **สดครั้งแรก** เรียก **สำเร็จ** เมื่อสีกออกมาเรียก **“จารย์”** สดครั้งที่สองเรียก **“ซา”** สีกออกมาเรียก **“จารย์ซา”** สดครั้งที่สามเรียก **“ญาครู”** สีกออกมาเรียก **“จารย์ครู”** สดครั้งที่สี่เรียก **“ญาท่าน”** สีกออกมาเรียก **“จารย์ท่าน”** เป็นต้น ส่วนพระที่บวชโดยไม่ผ่านการ **สดทรงเรียก “เจ้าหัว”** สีกออกมาเรียก **“ทิด”** ส่วนสามเณรเรียก **“จิว”** สีกออกมาเรียก **“เซียง”** นอกจากนี้ยังมีชื่อเรียกที่ต่างออกไปอีกแบ่งเป็นสายปริยัติและสายบริหาร **เครื่องประกอบพิธีสำคัญประกอบด้วย โสงสด หลาเงิน หลาทอง ศิลสำหรับให้พระนั่ง เทียนกิ่ง เทียนเล็ก บายศรี** และน้ำสำหรับสดทรงในพิธีบุญสงรงน้ำแบบธรรมดาและพิธีเถรภิเสกพระภิกษุขึ้นเป็นการเคลื่อนย้าย ได้แก่ วันที่พระอาทิตย์เคลื่อนจากฤดูหนาวก้าวขึ้นสู่ฤดูร้อน ในระยะนี้เรียกตรุษสงกรานต์โดยกำหนดเอาวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนห้า เพราะมีกำหนดทำในเดือนห้าในบริบทของชาวอีสานจึงมีชื่อเรียกว่า **บุญเดือนห้า** ซึ่งถือเป็นประเพณีที่ช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดจากสภาพภูมิอากาศที่ร้อนอบอ้าว ห้วงเวลาดังกล่าวถือเป็นประเพณีที่เป็นภูมิปัญญาของคนโบราณซึ่งคิดประดิษฐ์สร้างประเพณี พิธีดังกล่าวจะจัดขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนห้า เวลา 3 โมงเย็น พระจะตักลงโสม (กลองรวม) และญาติโยมจะจัดเตรียมน้ำอบน้ำหอมมาร่วมสงรงน้ำพระพุทธรูป รุ่งขึ้นจะทำบุญเลี้ยงพระ และวันต่อมาเมื่อได้เวลาบ่ายสามโมง พระสงฆ์จะตักลงเดือนชาวบ้านให้มาสงรงน้ำพระพุทธรูป ทำเช่นนี้จนถึงเพ็ญเดือนหก รวมเป็นเวลาหนึ่งเดือนเต็มจึงจะนำพระพุทธรูปกลับไปประดิษฐานไว้ที่เดิม ในการมาสงรงน้ำพระพุทธรูป คนเฒ่าคนแก่จะนิยมนำขันมารองรับน้ำที่ได้จากการสงรงแล้วก็จะนำน้ำนั้นไปรดให้ลูกหลานเพื่อความป็นสิริมงคล เป็นต้น

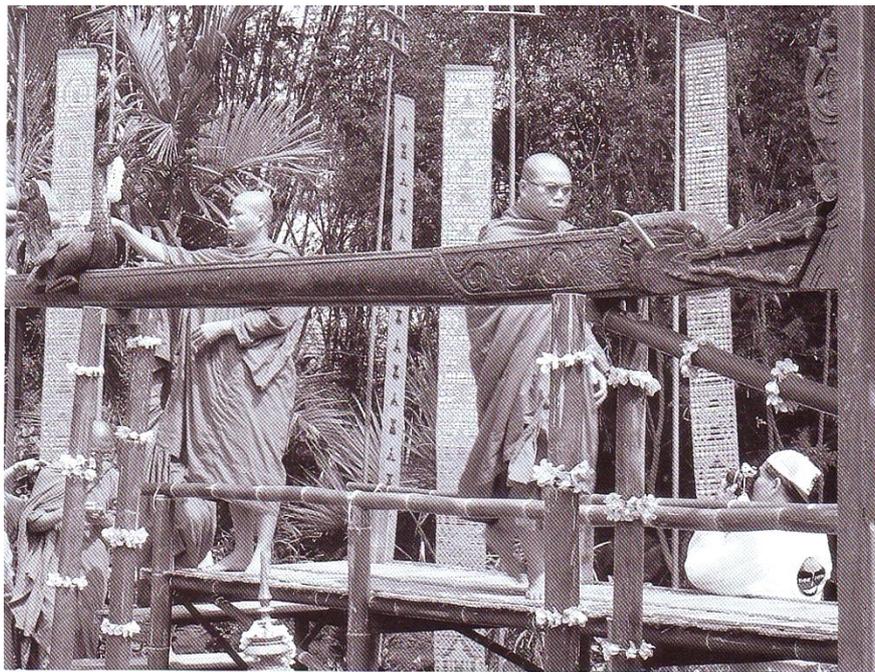
ภาพที่ ๑๗ แสดงการเตรียมเครื่องพิธีหลักในการสดทรง ในเมืองหลวงพระบาง สปป.ลาว โดยมีการกันผ้าในส่วนพื้นที่นั่งของพระสงฆ์ ที่ถูกสด เป็นการแบ่งแยกการใช้พื้นที่ระหว่างชาวบ้านกับพระสงฆ์

ภาพที่ 98 แสดงการสดทรงพระสงฆ์ โดยมีช่างสดรูปพญานาคเป็นงานช่างสื่อกลางแห่งสัญญาะในการเปลี่ยนผ่านสถานภาพพระสงฆ์ตามลำดับขั้นในวิถีจารีตแห่งวัฒนธรรมไทยลาว โดยมีชาวบ้านเป็นส่วนสำคัญในการปรับเปลี่ยนต่อมาเมื่อสมัยรัชกาล 4-5 มีการปรับเปลี่ยนวิธีปฏิบัติเป็นเถระสมาคมกำกับดูแลแทน โดยมีประกาศยกเลิกประเพณีการสดทรงเพื่อเลื่อนสมณศักดิ์อย่างประเพณีเดิม จนเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้าน และท้ายสุดก็เป็นสาเหตุสำคัญของการทำให้พิธีกรรมเถรภิเสกและศิลปะการทำฮางสดค่อยๆเสื่อมหายไปที่สุดในที่สุด

ดังนั้น โสงสดก็คือ งานพุทธหัตถศิลป์ที่มีลักษณะเป็นรางน้ำใช้สำหรับสร้งน้ำพระภิกษุในพิธีสดทรง โดยพิธีกรรมการสร้งน้ำพระภิกษุในภาคอีสานนั้นกระทำกัน 2 พิธีคือ

- (1) สร้งน้ำพระพุทธรูปในวันตรุษสงกรานต์ หรืองานบุญเดือนห้า (อยู่ในฮีตสิบสอง)
- (2) สร้งน้ำพระภิกษุสงฆ์ เพื่อเลื่อนสมณศักดิ์ตามแบบแผนท้องถิ่น โบราณอีสาน ชาวบ้านทุกคนจะมาร่วมสร้งน้ำโดยนำน้ำสะอาดบริสุทธิ์หรือน้ำที่ผสมน้ำอบน้ำหอมมาสร้งพระภิกษุ น้ำเหล่านั้นจะราดลงบนร่างกายพระภิกษุจนเปียกทั้งตัว ฉะนั้นจึงต้องประดิษฐ์ “รางรินหรือฮางริน” เป็นท่อน้ำที่ชาวบ้านได้เทราดลงไปให้ไหลลงสู่ร่างกายพระภิกษุที่นั่งอยู่บนตั่งที่ประดับประดาอลวนอลวยซึ่งทำจากกาบกล้วย (แทงหยวก) และกระดาศสี การทำฮางรินเป็นท่อยาวเพื่อป้องกันมิให้ชาวบ้านอยู่ใกล้ชิดพระภิกษุสงฆ์เกินไปซึ่งจะทำให้ไม่น่าดู นับว่าเป็นวัฒนธรรมที่น่าสืบทอดเพราะจะทำให้ภาพลักษณ์ระหว่างฆราวาส (โดยเฉพาะผู้หญิง) กับพระสงฆ์ให้มีความเหมาะสมในเรื่องของการปฏิบัติตนในห้วงแห่งพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ อีกทั้งยังเป็นภาพลักษณ์ที่ดึงดูดใจในการแสดงความคารวะต่อพระภิกษุด้วย

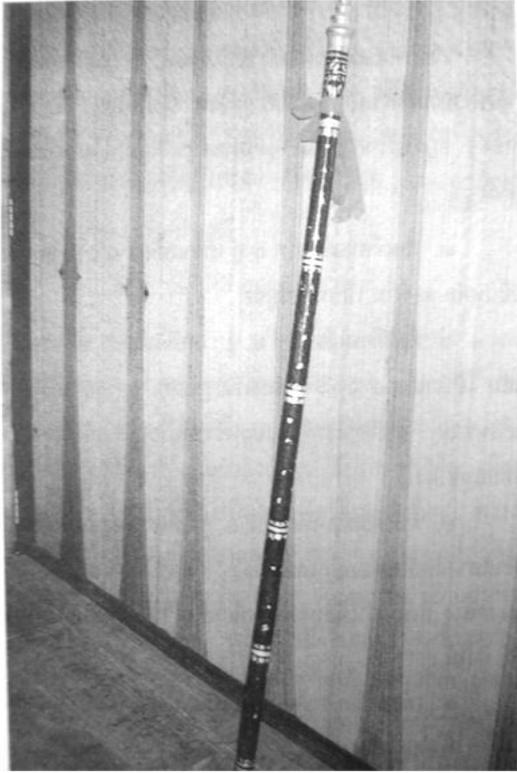
ภาพที่ 100 แสดงการใช้โองสวดในงานบุญเดือนห้า โดยมีเครื่องตกแต่งประกอบพิธี โดยรูปบนเป็นเครื่องพิธีในวัดชาวบ้านในฝั่งแขวงสะหวันนะเขต สปป.ลาว และรูปล่าง เป็นเครื่องพิธีในกลุ่มวัฒนธรรมหลวงของล้านนาไทย ซึ่งจะเห็นลักษณะการทำโองสวดในรูปแบบลักษณะสกุลช่างหลวงล้านช้าง

ภาพที่ 101 การสดสรงพระสงฆ์โดยมีเครื่องประกอบพิธีอย่างในวิถีจารีตโบราณ (ภาพจากหนังสือสารานุกรมอีสาน)

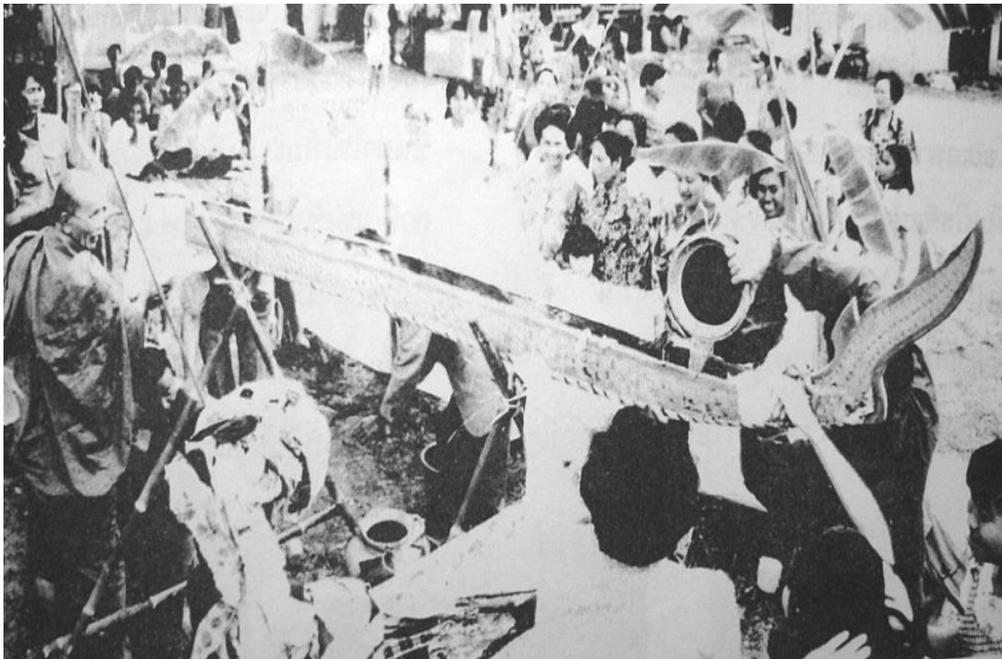
ภาพที่ 102 การสดสรงแบบชาวบ้าน ภาพโดย สุวิทย์ จิระมณี

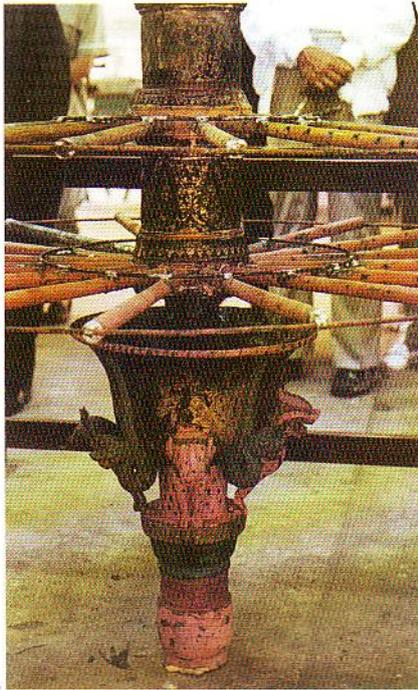
ไม้ท้าวเครื่องประกอบพิธีสดทรงเลื่อนสมณะศักดิ์

ขบวนแห่พระสงฆ์ที่ถูกสด (ภาพ โดย เจม เคน โลก)

ชาวบ้านกำลังสดน้ำผ่านตัวฮางสด ฮางรินในพิธีสดทรง (ภาพโดย วิโรฒ ศรีสุโร)

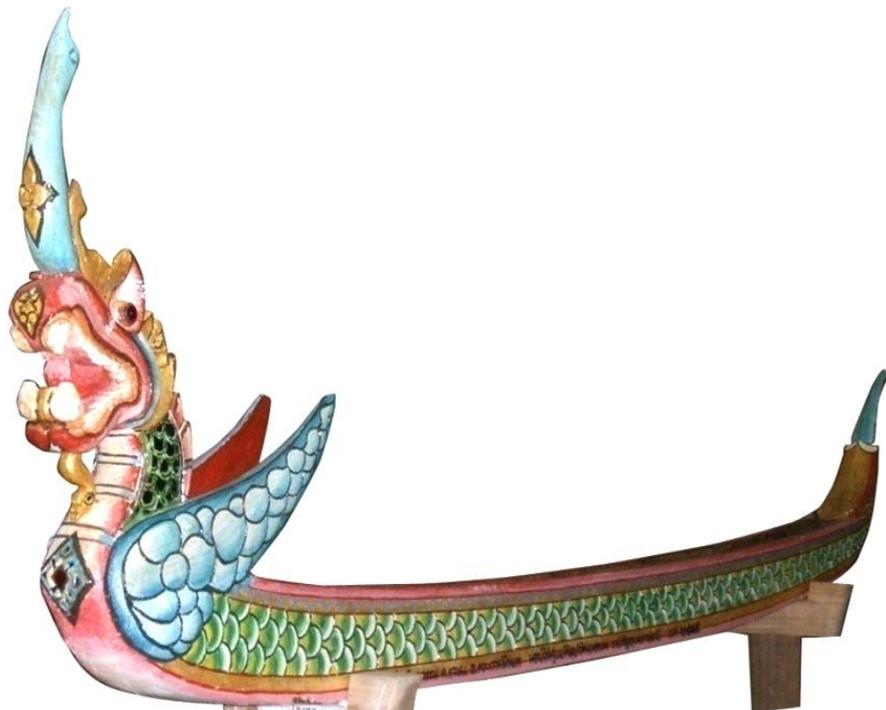
ภาพที่ 103 กงพัด ในการหมุนเพื่อเปลี่ยนทิศทางของน้ำที่ไหลมาจากการเทน้ำในรางน้ำ โดย
 รูปบนซ้ายขวาคือกงพัดในวัฒนธรรมหลวงล้านนาไทย และรูปล่างซ้ายเป็นหอสร่งน้ำพระ
 บางที่วัดเชียงทองเมืองหลวงพระบาง และรูปล่างขวาคือการสร่งน้ำพระด้วยรูปแบบเครื่องพิธี
 อย่างวัฒนธรรมไทยบ้านแขวงสะหวันนะเขต สปป.ลาว

ภาพที่ 104 พระสงฆ์ขณะกำลังถูกสด (ภาพโดย เขม เคน โศก) โดยมีการเจาะช่องให้น้ำไหลจากบริเวณพุงลงมาจากรู รางพญานาคซึ่งมีฝ้ากรองสีขาว อันเป็นสัญลักษณ์ของการกั้นกรองความบริสุทธิ์ของน้ำ ซึ่งประเพณีดังกล่าวพบอยู่ตามภาพสุปแต่มีอีสานที่แสดงวิถีประเพณีการสดตรง

ภาพที่ 105 รูปทรงซางสศสกุลช่างพื้นบ้าน วัดหนองไชนก อ.ม่วงสามสิบ (รูปบน) และซางสศวัดหนองมะนาว (บน) และซางสศ วัดหลวง (ล่าง) สกุลช่างพื้นเมือง อ.เมืองปัจจุบันจัดแสดงอยู่ พ.พอบล โดยซางสศหรือชุดโองสศทั้งหมดแสดงถึงฝีมือซึ่งมีแนวทางการสร้างสรรค์ที่แตกต่างกันระหว่างช่างชาวบ้าน กับช่างพื้นเมืองที่มีอิทธิพลของความเป็นราชสำนัก โดยเฉพาะวัดหลวงซึ่งเป็นวัดแรกสร้างของกลุ่มเจ้านายพื้นเมืองที่รูปแบบในเชิงช่างแบบกลุ่มราชสำนักลาวล้านช้าง

ภาพที่ 106 ซางฮอตสกุลช่างพื้นบ้านพื้นเมือง (รูปบน) ซางฮอตสกุลช่างพื้นเมือง วัดโพธิ์ธาราม
 อ.โขงเจียม (รูปล่าง) ซางฮอตสกุลช่างพื้นเมือง วัดเกษมสำราญ อ.ตระการพืชผล สร้างมอบให้ พ.พ
 มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี(เป็นซางฮอตที่สร้างขึ้นใหม่เลียนของเดิมโดยพระครูเกษม วัดเกษม
 สำราญ อ.ตระการพืชผล)

ภาพที่ 107 ฮางฮตสกุลช่างพื้นบ้านพื้นเมืองสกุลช่างเมืองอุบล (รูปบนซ้ายขวา) โสภสโหม่ วัดหนองมะนาว ที่ทำเลียนของเดิมที่มอบ ให้พิพิธภัณฑท์แห่งชาติอุบล (ล่างซ้าย) โสภสวัด บ้านค้อแหมม โดดเด่นด้วยการใช้สีส้นที่สด โดยมีการจัดวางตำแหน่งลวดลายด้วยรูปแบบ เฉพาะตัวที่โดดเด่น โดยเฉพาะส่วนหัวพญานาคที่ออกแบบลวดทอนได้อย่างร่วมสมัย(ล่าง ซ้าย) (ล่างซ้าย) ฮางฮต วัดยางกระเดา อ.ตระการพิษผล ศิลปะสกุลช่างพื้นถิ่นที่โดดเด่นด้วย ลวดลายเขียนสีและมีรูปแบบช่องระบายน้ำที่โดดเด่นมากที่สุดแห่งหนึ่งของเมืองอุบล

ภาพที่ 108 ฮางฮอดสกุลช่างพื้นบ้านวัดบ้านนาจิว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

ภาพที่ 109 ฮางฮอดสกุลช่างพื้นเมือง เดิมอยู่ที่วัดหนองมะนาว อ.เมือง ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี ท่านเจ้าอาวาสอธิบายว่า เป็นรูปแบบฮางฮอดที่เป็นต้นแบบที่ตอนหลังมีการสร้างขึ้นใหม่เลียนแบบของเดิม โดยช่างที่ทำเลียนเป็นลูกชายผู้สร้าง โสงฮอดที่อยู่พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้

ภาพที่ 110 ซางฮอดและราวเหล็กสำหรับวางเทียนกิ่ง วัดเวฬุวัน อ.ม่วงสามสิบ (ภาพบน) ซางฮอดในงานบุญเดือนห้า (ภาพล่าง) วัดศรีอุบลมีรูปแบบสกุลช่างเดียวกันกับวัดหลวง ซึ่งปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานอุบลราชธานี

ภาพที่ 111 ซางฮอดแบบสกุลช่างพื้นเมือง (รูปบน) ซางฮอดและสาวใต้เทียน
วัดทุ่งขุนน้อย อ.เมือง (รูปล่าง) ซางฮอด วัดบ้านแหม อ.ม่วงสามสิบ

ภาพที่ 113 ฮางฮดสกุลช่างพื้นบ้าน วัดพระโรจน์ อ.ม่วงสามสิบ (บน) เป็นฮางฮดที่ใช้เทคนิคการเขียนสีไม้แกะลายซึ่งเป็นเทคนิคที่พบเห็นอยู่ในกลุ่มสกุลช่างพื้นบ้านเป็นส่วนใหญ่ (ล่าง) ฮางฮด สกุลช่างพื้นเมือง วัดทุ่งขุนใหญ่ อ.เมือง เป็นสกุลช่างที่โดดเด่นด้วยเทคนิคการตกแต่งลวดลายแบบลงรักปิดทองประดับกระจกสี ซึ่งรูปแบบดังกล่าวยังปรากฏอยู่ที่ วัดทุ่งขุนน้อย และวัดบ้านหนองไหล ซึ่งอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน โดยพื้นที่ในแถบนี้ปรากฏศิลปะงานช่างประเภทพุทธหัตถศิลป์ที่โดดเด่นมากในอุบล

(บนซ้าย) สางสดสกุลช่างพื้นเมือง วัดหนองไหล อ.เขื่องใน (บนขวา) สางสดสกุลช่างพื้นบ้าน วัดโนนจิก อ.วารินชำราบ

แสดงเครื่องประกอบพิธีสดทรงพระพุทธรูปในงานบุญเดือนห้า

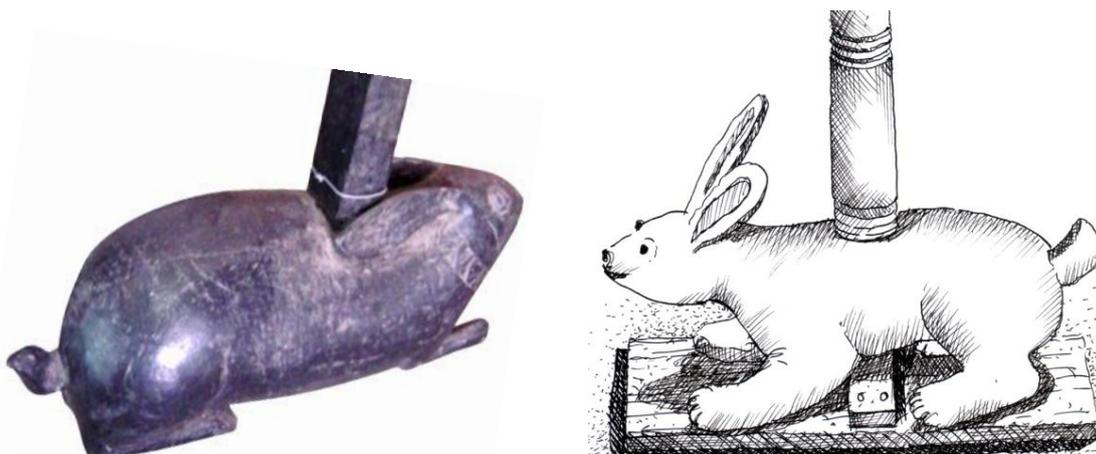
ภาพที่ 114 รูปแบบสัตว์สัญลักษณ์บริเวณส่วนฐานทางฮอดพื้นบ้านพื้นเมืองอุบล โดยมีเต่า กระต่าย ช้าง และหมา เป็นสัตว์ที่พบมากที่สุด ที่ทั้งหมดทำหน้าที่ในการสื่อเนื้อหาของความเป็นสัตว์บริวารที่คอยเกื้อหนุนส่งเสริมพระพุทธศาสนา หรือส่วนที่เป็นลักษณะอย่างขาสิ้งห์ที่พบเฉพาะในกลุ่มช่างแถบบ้านชีทวน ณ.วัดศรีนวลแสงสว่างอารมณ์ที่เป็นต้นแบบให้กับวัดทุ่งศรีวิไล ซึ่งอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน ซึ่งรูปแบบดังกล่าวได้กลายเป็นลักษณะเฉพาะถิ่นหรือเอกลักษณ์ของสกุลช่างบ้านชีทวนอีกอย่างหนึ่ง

ศิลปะงานช่าง “ฮางฮอด” มิติทางด้านรูปแบบทางศิลปกรรม แบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ

1. ส่วนฐาน ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง มีรูปแบบขาจับ โครงสร้าง แบบ 2 ขา (หัวท้าย) และแบบ 4 ขา นอกจากนี้ยังมีแบบฮางรินไม่มีขา มีเฉพาะตัวฮางริน ส่วนที่เรียกว่า ดินเสา มีรูปแบบที่หลากหลาย เช่น เป็นรูปเต่าหรือกระต่ายหรือช้าง° ซึ่งเป็นสัตว์ที่อยู่ในคติความเชื่อท้องถิ่นอีสานและปรากฏอยู่ในงานช่างหลายชนิด° ตัวเสามีความสูง 1-1.5 เมตร จำหลักตกแต่งส่วนหัวเสาและปลายดินเสาอย่างวิจิตรงดงามตามแบบฉบับศิลปะพื้นบ้านอีสาน

โครงสร้างแบบเสารองรับ 2 เสา และแบบโครงสร้างอย่างเรียนแบบขาลิงห์ (4 ขา)

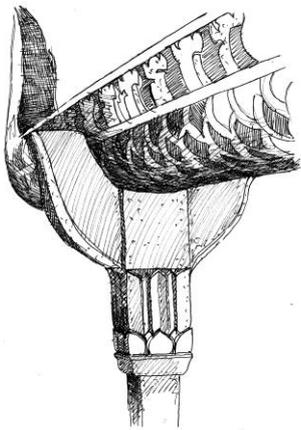
โดยมีส่วนฐานลักษณะพิเศษคือการทำล้อเลื่อน 4 ล้อสำหรับการเคลื่อนย้ายในการใช้งาน โดยส่วนฐานกลุ่มช่างพื้นบ้านและช่างพื้นเมืองยังคงสืบสานรูปแบบแห่งฉันทลักษณ์ในเชิงช่างอย่างสังคมาจารีต แดกต่างกันเพียงทักษะความละเอียดอ่อนด้านฝีมือในเชิงช่างที่แต่ละสกุลช่างล้วนมีจุดเด่นจุดด้อยที่แตกต่างกัน โดยกลุ่มช่างพื้นบ้านมักใช้เทคนิคการเขียนสีมากกว่าการลงรักปิดทองประดับกระจกสีซึ่งจะพบอยู่ในกลุ่มช่างสายสกุลช่างพื้นเมือง

ส่วนฐานดินเสารองรับตัวฮางฮอด ที่นิยมทำส่วนฐานเป็นรูปสัตว์สัญลักษณ์ทางความเชื่อ โดยเฉพาะกระต่าย หรือเต่าที่เป็นสัตว์มงคลซึ่งมักปรากฏอยู่ในส่วนตกแต่งงานช่างพุทธศิลป์ขนาดเล็กในส่วนรองรับในฐานะ สัตว์บริวารที่คอยเกื้อหนุนส่งเสริมอย่างกระต่าย ตามความเชื่อของคติจีนกล่าวว่า เป็นสัตว์ที่ให้คุณในเรื่องของการบำบัดรักษาโรค เป็นผู้รู้สูตรในการปรุงยาอายุวัฒนะ ยารักษาโรค เราจึงเห็นตราสินค้าหรือยารักษาโรคซึ่งเป็นยาจีนใช้กระต่าย เป็นตราสัญลักษณ์กระต่าย หรือถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ของการ มีอำนาจ ความสามารถ ความกล้าหาญ และยุติธรรม หากใช้สัญลักษณ์ "กระต่ายป่า" หมายถึงความมี อายุยืนเหมือนกวาง โดยเฉพาะเรื่องของการเจริญพันธุ์ที่ง่ายและรวดเร็วจึงถูกนำมาใช้เป็นสัญลักษณ์ของ พลังแห่งชีวิตความอุดมสมบูรณ์และการเกิดใหม่

ภาพที่ 115 รูปแบบส่วนฐานรองรับฮวงฮวดในลักษณะต่างๆ ทั้งรุ่นใหม่และรุ่นเก่า โดยมีทั้งแบบการใช้เทคนิคเป็นลื้อเลื่อน โดยส่วนใหญ่เป็นงานโครงสร้างกึ่งสำเร็จรูปที่สามารถถอดประกอบและเคลื่อนย้ายจำเก็บได้โดยส่วนใหญ่ถูกแยกส่วน โดยส่วนฐานรุ่นหลังมักทำเลียนโครงสร้างของชาโตะโดยใช้ระบบโครงสร้างเสาและคาน โดยลดทอนส่วนคติสัญลักษณ์ลงไปมากจนแทบไม่ปรากฏให้เห็นการสร้างสรรค์ใหม่ขึ้นเลย รูปบนซ้าย เป็นส่วนฐานแบบมีลื้อเลื่อนของวัดคำสมอ ซึ่งพบอยู่ไม่กี่แห่ง โดยส่วนใหญ่นิยมทำเป็นฐานเรียบๆ แทน และบ้างก็สูญหายไปเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากถูกจัดเก็บอย่างแยกส่วน รูปสัตว์บริวารที่เป็นส่วนฐานฮวงฮวดหลายแห่งได้ถูกโจรกรรมไปขายตามร้านค้าของเก่า

ภาพที่ 116 ส่วนบารับหางอดหรือส่วนหางรินรูปแบบสายสกุลช่างพื้นบ้านและแบบช่างหลวง(บนซ้าย) วัดเซเป็ด อ.ตระการพืชผล (บนขวา) วัดทุ่งศรีเมือง อ.เมือง(กลางซ้าย) ช่างพื้นบ้านวัดโพธารามอ.โขงเจียม(กลางขวา)สกุลช่างพื้นเมืองวัดหนองมะนาว อ.เมือง (ล่างซ้าย) กงพัคระบายน้ำทรงลักษณะพิเศษวัดศรีนวลฯ อ.เขื่องใน (ล่างขวา) กงพัคระบายน้ำที่สอดสร้งแบบพื้นบ้านของ วัดคำสมอ อ.เขื่องใน

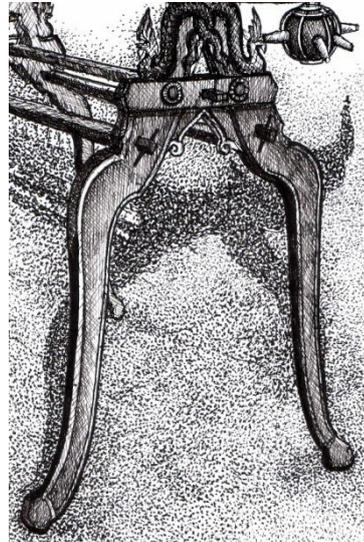

ภาพที่ 117 ส่วนตกแต่งรูปหัวพญานาคเป็นส่วนที่ระบายน้ำออกสำหรับสวดสงฆ์บริเวณป่ารับฮวงริน
 ลงสู่สิ่งที่ต้องการสวดสงฆ์ (รูปบนซ้าย) วัดบ้านอ้อ อ.เขื่องใน (รูปบนขวา) ระบายน้ำสวดสงฆ์รูปหัว
 พญานาค ที่โดดเด่นของวัดยางกระเดา อ.ตระการพืชผล (รูปล่าง) ระบายน้ำสวดสงฆ์วัดศรีอุบล
 อ.เมืองซึ่งเป็นรูปแบบพิเศษซึ่งทำขึ้นใหม่เพื่อใช้ประกอบพิธีงานบุญเดือนห้าที่สำคัญของเมืองอุบล

2. ส่วนตัวฮางฮอด-ฮางริน ทำด้วยไม้เนื้อแข็งท่อนยาว ส่วนกลางขุดทำเป็นรางคล้ายเรือ ตกแต่งจำหลักเป็นรูปพญานาค มีความยาวเฉลี่ย 3.00-4.00 เมตร เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 20-25 เซนติเมตร แกะสลักหัวนาค หางนาค หลากหลายรูปแบบตามจินตนาการของช่าง ส่วนลำตัวนาคจำหลักเป็นเกล็ดนาค ส่วนที่เป็นช่องเจาะ ทำไว้สำหรับให้น้ำไหลลงสู่สิ่งที่ยอดตรง ส่วนที่เป็นตัวโงฮอด-ฮางริน สามารถยกเคลื่อนย้ายได้เพื่อความสะดวกในการจัดเก็บหรือขนย้าย (เพราะพิธีการต่าง ๆ จะใช้เฉพาะวาระสำคัญๆ) การประดับตกแต่งโงฮอด ถ้าเป็นงานฝีมือของช่างระดับชาวบ้านจะมีลายละเอียดของฝีมือที่ดูเรียบง่ายในรายละเอียด อีกทั้งมีความหลากหลายในรูปแบบมากกว่า โดยเฉพาะรูปแบบของพญานาค แต่ถ้าเป็นโงฮอดที่มีอิทธิพลช่างราชสำนักจะนิยมลงรักปิดทองประดับกระจกสี มีความประณีตสูง โดยเฉพาะการตกแต่งลวดลาย โดยส่วนที่เป็นตัวฮางฮอดถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ตอบสนองต่อวัตถุประสงค์การใช้งานอย่างแท้จริงอย่างส่วนที่เป็นฮางรินหรือรางน้ำ ที่ใช้เทคนิคการขุดอย่างเรือ โดยในมิตินัยความหมายแห่งสัญลักษณ์ที่เชื่อมโยงไปกับลัทธิความเชื่อในการเคารพบูชา ที่เป็นรากเหง้าทางความเชื่อที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์โดยตรงกับพญานาค โดยที่พญานาคเป็นเทพเจ้าแห่งดินและน้ำ

ในประเพณีแห่งพระพุทธศาสนาจะใช้นาคเป็นสื่อกลางหรือพาหนะที่จะปรับเปลี่ยนสถานภาพหนึ่งไปอีกภพชาติหนึ่งอย่างเช่นการตายที่ใช้โรงศพแบบรูปพาหนะอย่างเรือมาสร้างเป็นโรงศพเพื่อนำพาดวงวิญญาณกลับสู่โลกแห่งบรรพชนในโลกบาดาลหรือพื้นพิภพ อย่างในกรณีของฮางฮอดก็เช่นกันถือเป็นภาพจำลองสถานการที่ตัวฮางฮอดรูปพญานาคซึ่งถูกใช้เป็นสมมุติหลักหรือก็คือสัญลักษณ์ของเรือที่จะนำพาพระรูปนั้นหรือสิ่งที่ถูกฮอดปรับเปลี่ยนสถานภาพจากอีกสถานภาพหนึ่งไปสู่สิ่งที่ดีกว่า หรือความองงามแห่งบุญกุศลและทานบารมี โดยเฉพาะถ้าเป็นการทรงพระสงฆ์จะเป็นสัญลักษณ์แห่งการปรับเปลี่ยนสถานภาพทางสังคมที่สูงขึ้นกว่าเดิม โดยมีตัวแปรสำคัญที่เป็นฉันทามติของสถาบันทางสังคมหรือก็คือการยอมรับยกย่องจากชาวบ้านนั่นเอง โดยชาวบ้านจะใช้น้ำที่บริสุทธิ์เป็นสื่อกลางที่จะทำโลกสมมุตินี้สมจริงมากยิ่งขึ้นอันจะทำให้พาหนะอย่างเรือฮางฮอดเคลื่อนไหวไปส่งสู่เป้าหมายปลายทางจากสถานภาพเดิมไปสู่สถานภาพใหม่ที่ดีกว่าเดิม โดยมีแสงสว่างแห่งปัญญาที่เกิดจากภาพจำลองแห่งโลกสมมุติของเทียนกิ่งที่อยู่ด้านบนที่ถูกจุดเป็นราวเทียน ทั้งหมดคือภาพจำลองของพิธีการส่งผ่านหรือการปรับเปลี่ยนสถานภาพ ของสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ถูกฮอดตรง ให้เจริญองงามในสิ่งที่ดีกว่าโดยทั้งหมด จะมีสังคมชุมชนเกี่ยวข้องสัมพันธ์อยู่ด้วยเสมอ

ซึ่งตรงกันข้ามกับระบบที่ถูกนำเข้ามาใช้อย่างเถรสมาคม ซึ่งกำกับโดยกลุ่มขุนนางพระ ที่มีการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างแยกไม่ออก และต้องรับใช้กับระบบทุนนิยม ทำให้สถาบันสงฆ์ไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม เฉกเช่นในวิถีแห่งอิตสสมัย ซึ่งถ้ามองในแง่ของการเปลี่ยนแปลง ในยุคที่ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์หรือ อ้วน ดิส โส พระเถระชาวอุบลซึ่งมีบทบาททางการเมืองด้านการศาสนาของอีสาน ซึ่งท่านเองก็เห็นด้วยในการยกเลิกประเพณีฮอดตรงตามจารีตแบบลาวรวมถึงพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ ผนวกกับกลุ่มข้าหลวงต่างพระองค์เช่นพระยาวิเศษสิงหนาทหรือปี่ว บุนนาค ผู้รั้งสมุหเทศาภิบาลมณฑลอุบลราชธานี

ภาพที่ 118 ลักษณะส่วนตัวเรือนที่รองรับฮางสดฮางริน สายสกุลช่างในแถบอำเภอเชียงใน ที่พบการทำอย่างขาสิงห์ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของฮางสดของเมืองอุบลที่ยังไม่พบในแหล่งข้อมูลอื่นๆ

ภาพที่ 119 โสฮอดพื้นบ้านวัดหนองไชน่ก อ.ม่วงสามสิบ โคตเด่นด้วยรูปแบบการตกแต่งลวดลายเขียนสี
 อย่างศิลปะพื้นบ้านอีสาน (รูปบน) โสฮอดสกุลช่างพื้นบ้านในวัดบ้าน โคนกกระเด็น อ.กุดข้าวปุ้น (รูปล่าง)

ลวดลายจำหลักส่วนลำตัว่างฮดด้วยลวดลายพื้นบ้าน (รูปบน) วัดมงคลนอก อ.เหล่าเสือ
 โก้ก (รูปกลาง) วัดปัจฉิมณีนวัน อ.ตระการพิชผล (รูปล่าง) วัดบ้านแหม อ.วารินชำราบ
 โดยทั้งหมดเป็นรูปลายที่เลียนลักษณะ ของรูปกายภาพของเกล็ดพญานาค โดยมีกร
 ตกแต่งพื้นผิวลวดลายด้วยเทคนิคการเขียนสีด้วยโทนสีที่สดใสอย่างงานพื้นบ้าน

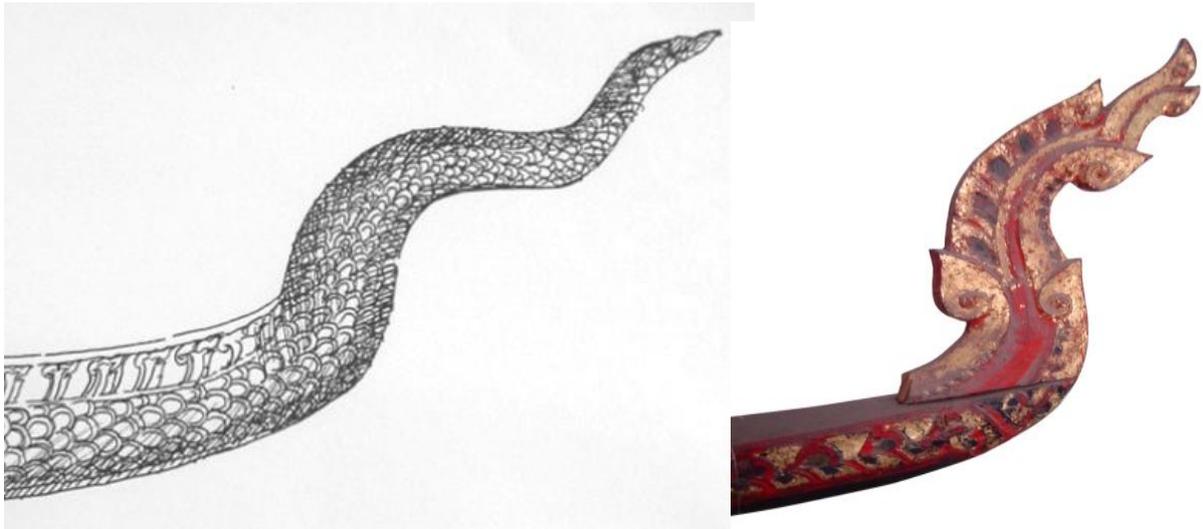
ภาพที่ 120 ส่วนลำตัวรางสวด สายสกุลช่างพื้นเมือง (บน) วัดบ้านเชือก อ.เมือง (กลาง) วัดหนองมะนาวอยู่ พ.พอบล (ล่าง) วัดศรีนวลแสงสว่างอารมณ์ อ.เขื่องใน โดยการตกแต่งพื้นผิวรางสวดทั้งหมดเป็นรูปลักษณะสำคัญของกลุ่มช่างพื้นเมืองที่ได้รับอิทธิพลจากช่างราชสำนักโดยเฉพาะคุณลักษณะการตกแต่งด้วยการลงรักปิดทองประดับกระจกสีซึ่งปรากฏอยู่มากในแถบวัดในพื้นที่เมือง

ภาพที่ 121 ช่างสดกลุ่มสกุลช่างพื้นบ้าน
 (บน) วัดยางกระเดา อ.ตระการพืชผล
 (กลาง) สกุลช่างพื้นเมืองวัดทุ่งขุนน้อย อ.เมือง
 (ล่าง) วัดบ้านอ้อ อ.เชิงไโน

ภาพที่ 122 ฮางสดกลุ่มช่างพื้นบ้าน (บน) วัดยางกระเดา อ.ตระการพืชผล (กลาง) วัดหนองแกใหม่ อ.เมือง (ล่าง) วัดหนองไหล อ.เจียงโน เป็นสกุลช่างพื้นเมือง

ภาพที่ 123 ส่วนหางขางฮตสายสกุลพื้นบ้านและพื้นเมือง (บนซ้าย) วัดบ้านเขม อ.ม่วงสามสิบ (บนขวา)
 พ.พ อาชีวะอุบล(ล่าง) สกุลช่างพื้นบ้านวัดโพธาราม อ.โขงเจียม

ภาพที่ 124 ส่วนหางหงส์(ซ้ายบน)หาง
หงส์วัดหนองมะนาว อ.เมือง (ขวาบน)
หางหงส์วัดโนนใหญ่ อ.เมืองใน(ซ้าย
กลาง)หางหงส์วัดหนองบ่อ อ.เมืองใน
(ขวากลาง)หางหงส์วัดหนองไชนก อ.ม่วง
สามสิบ (ซ้ายล่าง)หางหงส์วัดหนอง
มะนาว อ.เมือง จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑ
์อุบลราชธานี

(บนซ้าย) หางฮางฮดพื้นบ้านวัดบ้านนาขาม ต. หนองเมือง อ.ม่วงสามสิบ (บนขวา) หางฮางฮด สกุกช่างพื้นเมืองวัดหลวง อ. เมือง(กลางซ้าย) ส่วนหางฮางฮดสกุกช่างพื้นเมืองวัดคำข่า อ. ตระการพืชผล(กลางขวา)ส่วนหางฮางฮดสกุก ช่างพื้นบ้านวัดมงคลนอกอ.เหล่าเสือโก้ก(ล่าง ซ้าย) ส่วนหางฮางฮดสกุกช่างพื้นเมืองวัดศรีนวล แสงสว่างอารมณ์ อ.เขื่องใน

(ซ้าย) หางหงส์ประดับบ้านวัดทุ่งศรีวิไล อ.เขื่องใน
 (บนขวา) หางหงส์ประดับซุ้มประตูหน้าเมืองวัดทุ่งขุน
 ไหญ่ อ.เมือง (กลางซ้าย) ส่วนหางหงส์ประดับ
 ซุ้มประตูหน้าเมืองวัดหนองไหล อ.เขื่องใน (กลางขวา)
 ส่วนหางหงส์ประดับบ้านวัดคำสม อ.
 เขื่องใน (ล่างซ้าย) ส่วนหางหงส์ประดับ
 หน้าเมืองวัดบ้านโนนใหญ่ อ.เขื่องใน

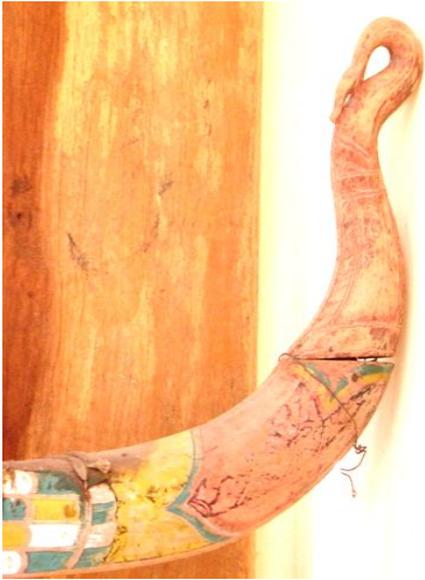

(บนซ้าย) หางสางสดพื้นบ้านวัดเซเป็ด อ.ตระการพืชผล

(บนขวา) หางสางสดสกุลช่างพื้นบ้านวัดหนองแกใหม่ อ.เมือง

(ล่างซ้าย) ส่วนหางสางสดสกุลช่างพื้นเมืองวัดบ้านก้านเหลือง อ.เมือง

(ล่างขวา) ส่วนหางสางสดสกุลช่างพื้นเมืองวัดกระเดียน อ.ตระการพืชผล

(บนซ้าย) หางฮางฮอดพื้นบ้านวัดยางกระเดา อ.ตระการพืชผล

(บนขวา) หางฮางฮอดสกุลช่างพื้นบ้านวัดเขื่องใน อ.เขื่องใน

(ล่างซ้าย) ส่วนหางฮางฮอดสกุลช่างพื้นบ้านวัดสร้างถ่อ อ.เขื่องใน

(ล่างขวา) ส่วนหางฮางฮอดสกุลช่างพื้นเมืองวัดบ้านเอ้อ อ.เขื่องใน

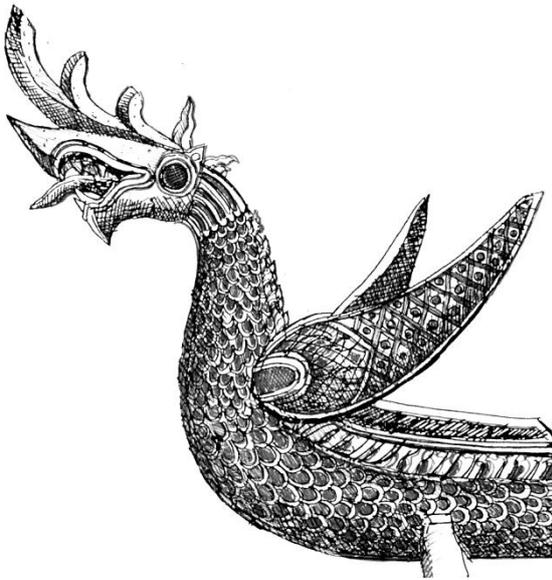

(บนซ้าย) หางฮางฮอดพื้นบ้านวัดบ้านค้อแหม อ.วารินชำราบ

(บนขวา) หางฮางฮอดสกุลช่างพื้นเมืองแบบใหม่วัดสร้างถ่อ อ.เชิงใน

(ล่างซ้าย) ส่วนหางฮางฮอดสกุลช่างพื้นบ้านวัดบ้านนางิ้ว อ.ตาลชุม

(ล่างขวา) ส่วนหางฮางฮอดสกุลช่างพื้นเมืองวัดบ้านโคกนกกระเด็น อ.กุดข้าวปุ้น

ภาพที่ 125 ลายเส้นส่วนหัวฮางฮตสกุลช่างพื้นเมือง
 (บนซ้าย) หัวฮางฮตพื้นเมืองวัดเขม อ.ม่วงสามสิบ
 (บนขวา) หัวฮางฮตสกุลช่างพื้นเมืองวัดหลวง อ.เมือง
 (ล่างซ้าย) หัวฮางฮตสกุลช่างพื้นเมืองวัดหนองไหล อ.เจียงใน
 (ล่างขวา) หัวฮางฮตสกุลช่างพื้นเมืองพ.พ อาชีวะศึกษาอุบลราชธานี อ.เมือง

ภาพที่ 126 ลายเส้นส่วนหัวฮางฮตสกุลช่างพื้นเมือง
 (บนซ้ายขวา) หัวฮางฮตพื้นเมืองวัดค้อแหมม อ.วารินชำราบ
 (ล่างซ้าย) หัวฮางฮตสกุลช่างพื้นบ้านวัดหนองไข่นก อ.เขื่องใน
 (ล่างขวา) หัวฮางฮตสกุลช่างพื้นบ้านวัดพระโรจน์ อ.เมือง

ภาพที่ 127 ลายเส้นส่วนหัวฮางสดสกุลช่างพื้นเมือง
 (บนซ้าย) หัวฮางสดพื้นเมืองวัดทุ่งขุนน้อย อ.เมือง
 (บนขวา) หัวฮางสดสกุลช่างพื้นบ้านวัดทุ่งศรีวิไล อ.เขื่องใน
 (ล่างซ้าย) หัวฮางสดสกุลช่างพื้นเมืองวัดทุ่งศรีเมือง อ.เขื่องใน
 (ล่างขวา) หัวฮางสดสกุลช่างพื้นเมือง พ.พ อาชีวะศึกษาอุบลราชธานี อ.เมือง

ภาพที่ 128 ส่วนหัวางฮต (บนซ้าย) หัวางฮตพื้นเมืองวัดบ้านก้านเหลือง อ.เมือง (บนขวา) หัวางฮตสกุลช่างพื้นบ้านวัดบ้านนาขาม ต.หนองเมือง อ. ม่วงสามสิบ (ล่างซ้ายขวา) หัวางฮตสกุลช่างพื้นบ้านวัดนงิ้ว อ.เขื่องใน

ส่วนหัวฮางฮต (บนซ้าย) หัวฮางฮตพื้นบ้านวัดเกษมสำราญ อ.ตระการพืชผล
 (บนขวา) หัวฮางฮตสกุลช่างพื้นบ้านวัดบ้านโคกนกกระเต็น อ.กุดข้าวปุ้น
 (ล่างซ้าย) หัวฮางฮตสกุลช่างพื้นเมืองวัดหนองบ่อ อ.เขื่องใน
 (ล่างขวา) หัวฮางฮตสกุลช่างพื้นวัดอุทุมภลาผล อ.ตระการพืชผล

ส่วนหัวฮางฮอด (บนซ้าย) หัวฮางฮอดพื้นบ้านวัดหนองบ่อ อ.เชิงใน
 (บนขวา) หัวฮางฮอดสกุลช่างพื้นบ้านวัดเชิงใน อ.เชิงใน
 (ล่างซ้าย) หัวฮางฮอดสกุลช่างพื้นบ้านวัดเซเป็ด อ.ตระการพืชผล
 (ล่างขวา) หัวฮางฮอดสกุลช่างพื้นบ้านวัดโพธาราม อ.โขงเจียม

ส่วนหัวฮางฮต (บนซ้าย) หัวฮางฮตพื้นบ้านวัดมงคลนอก อ.เหล่าเสือโก้ก
 (บนขวา) หัวฮางฮตสกุลช่างพื้นบ้านวัดหนองแกใหม่ อ.เมือง
 (ล่างซ้าย) หัวฮางฮตสกุลช่างพื้นบ้านวัดโนนจิก อ.วารินชำราบ
 (ล่างขวา) หัวฮางฮตสกุลช่างพื้นบ้านวัดคำข่า อ.ตระการพืชผล

ส่วนหัวฮางฮอด (บนซ้าย) หัวฮางฮอดพื้นเมืองวัดหนองไทร อ.เจียงโน (บนขวา) หัวฮางฮอดสกุลช่างพื้นเมืองวัดโพนงาม อ.เมือง (ล่างซ้าย) หัวฮางฮอดสกุลช่างพื้นเมืองวัดหนองมะนาว อ.เมือง (ล่างขวา) หัวฮางฮอดสกุลช่างพื้นเมืองวัดหลวง อ.เมือง

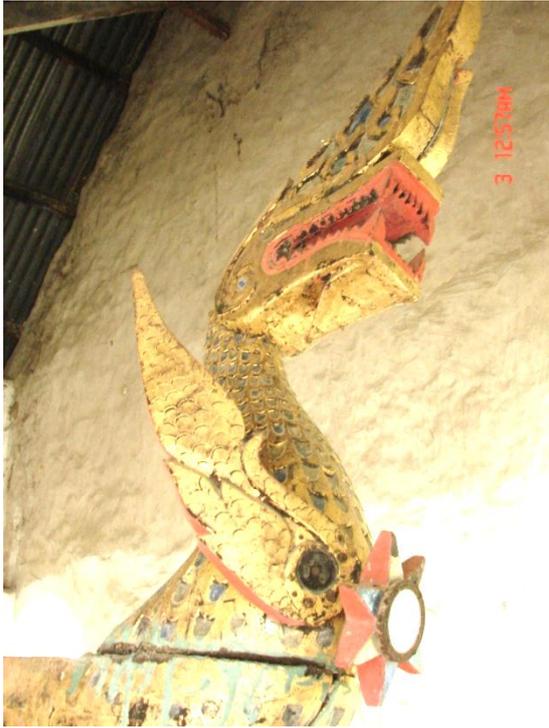

ส่วนหัวฮางฮอด (บนซ้าย) หัวฮางฮอดพื้นเมืองวัดศรีนวลฯ อ.เชียงใน

(บนขวา) หัวฮางฮอดสกุลช่างพื้นเมืองวัดคำอ้อ อ.เชียงใน

(ล่างซ้าย) หัวฮางฮอดสกุลช่างพื้นบ้านวัดบ้านเชือก อ.เมือง

(ล่างขวา) หัวฮางฮอดสกุลช่างพื้นเมืองวัดโนนใหญ่ อ.เชียงใน

ส่วนหัวฮางฮอด (บนซ้าย) หัวฮางฮอดพื้นเมืองวัดคำสมอ อ.เจียงโน (บนขวา) หัวฮางฮอดสกุลช่างพื้นเมืองวัดปัจฉิมมณีวัน อ.ตระการพืชผล (ล่างซ้าย) หัวฮางฮอดสกุลช่างพื้นบ้านวัดศรีบัว อ.เจียงโน (ล่างขวา) หัวฮางฮอดสกุลช่างพื้นเมืองวัดโพนงาม อ.เมือง

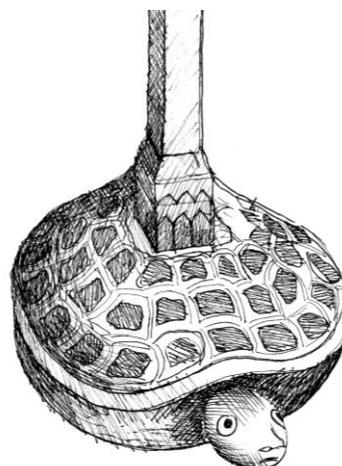
ภาพที่ 129 ขยายส่วนหัวและลำตัวหางสด วัดยางกระเคา อ.ตระการพืชผล เป็นรูปแบบศิลปะพื้นบ้านที่โดดเด่นที่สุด จากที่ได้เก็บตัวอย่างการศึกษาทางสวดสายสกุลช่างพื้นบ้านของเมืองอุบล โดยรูปแบบทางสกุลช่างที่สร้างฮางสดนี้ยัง สัมพันธ์เชื่อมโยงกับหอธรรมาสน์อันงดงามโดดเด่น โดยฮางสดแห่งนี้มีเอกลักษณ์ที่ลูกเล่นในเชิงช่าง โดยเฉพาะการทำช่องระบายน้ำเป็นหัวนาค อีกทั้งลวดลายการแกะสลักที่เทียบสู้ได้กับช่างพื้นเมืองหากแต่ที่นี่ใช้เทคนิคการตกแต่ง ด้วยการเขียนสีแทน

(บนซ้าย) รูปทรงโดยรวมของฮอดสกุล
ช่างพื้นบ้านแบบชาววัดหนองไข
นอ อ.ม่วงสามสิบที่มีส่วนฐานเป็นรูป
เต่า (บนขวา) รูปทรงโดยรวมของฮอด
สกุลช่างพื้นเมืองแบบสี่ขาวัดศรีนวล
แสงสว่างอารมณ์ (ล่างขวา) รูปทรง
โดยรวมของฮอดพื้นเมืองแบบสี่ขาวัดทุ่ง
ศรีวิไลที่สร้างเลียนแบบวัดศรีนวลฯ

วิเคราะห์สรุปางฮอดเมืองอุบลในมิติตความหมายแห่งเชิงช่างและคติความเชื่อ

พุทธหัตถศิลป์ ฮางฮอด ในเมืองอุบลที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาทั้งสายสกุลช่างพื้นเมืองและสายสกุลช่างพื้นบ้านทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีกลุ่มช่างฉนวนเข้ามาสร้างสรรค์งานช่างประเภทนี้ แม้วัดที่มีประวัติว่ามีช่างฉนวนเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับงานช่างอย่างวัดศรีนวลแสงสว่างอารมณ์ วัดหนองมะนาว วัดบ้านกระเดียน หรือวัดธรรมละ ทั้งหมดที่กล่าวถึงไม่พบหลักฐานฝีมือช่างฉนวนที่เข้ามามีบทบาทในการสร้างฮางฮอด เมื่อเทียบกับงานช่างธรรมาสน์หรืองานสถาปัตยกรรมประเภทลิม หอแจก โดยกลุ่มช่างท้องถิ่นได้มีบทบาทสำคัญในการสร้างสรรค์งานช่างประเภทนี้ซึ่งจะวิเคราะห์ได้ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 130 ส่วนฐานรองรับล่างสุดที่ใช้รูปสัญลักษณ์ผ่านสัตว์หมอบหรือเทินส่วนที่เป็นพญานาคหรือส่วนฮางริน โดยสัตว์เหล่านี้ล้วนมีความหมายด้านคติความเชื่อในฐานะสัตว์คำคุณ หรือเป็นสัตว์บริวารของพญานาคที่เป็น สัตว์ในจินตนาการความเชื่อที่สัมพันธ์กับคติลัทธิขงจื้อในวิถีสังคมเก่า

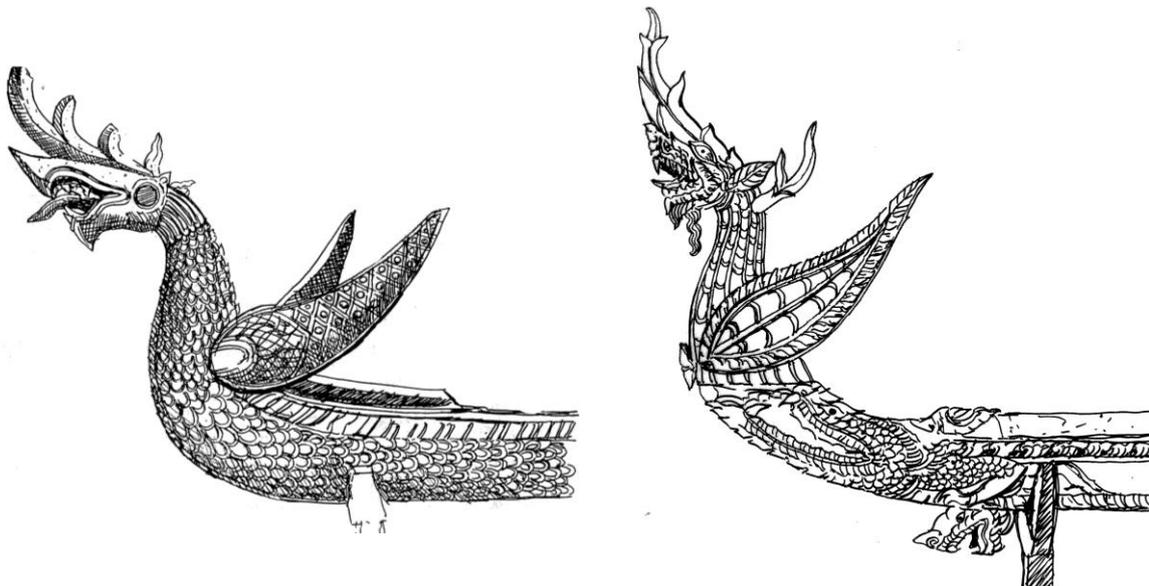
1.ส่วนฐาน ทั้งสองสกุลช่างมีการสร้างสรรค์ที่เน้นประโยชน์ใช้สอยเป็นหลักอย่างในกลุ่มฮางฮอดแบบสองขาจะทำส่วนเสริม โครงสร้างเพิ่มความแข็งแรงด้วยการทำดินฐานที่รับน้ำหนักตัวฮางฮอดที่มั่นคงทั้งแรงในแนวดิ่งและในแนวแรงด้านข้างโดยมีการประยุกต์โครงสร้างที่สัมพันธ์ไปกับรูปทรงของสัตว์สัญลักษณ์ทางความเชื่อเช่นเต่า กระต่าย หมาหรือช้าง โดยทั้งหมดยังตอบสนองต่อประโยชน์ใช้สอยที่สัมพันธ์ไปกับลักษณะทางโครงสร้างการรับแรงอย่างที่โดดเด่นมากคือ วัดหนองไข่นก วัดทุ่งศรีเมือง และฮางฮอดที่จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบล ส่วนฐานที่มีลักษณะพิเศษที่ถือได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะของฮางฮอดสกุลบ้านชีทวนคือการทำขารองรับตัวฮางฮอดลีลาเลียนแบบขาสัตว์สี่เท้าซึ่งในประสบการณ์ส่วนตัวของข้าพเจ้ายังไม่พบการทำส่วนฐานลักษณะนี้ในแห่งอื่นๆ ซึ่งเมื่อวิเคราะห์ดูจะพบว่ามีความลงตัวในเรื่องของสัดส่วน

โดยเฉพาะประเด็นเรื่องความแข็งแรงทางโครงสร้างและสุนทรียะทางศิลปะ แต่พบอยู่ไม่มากนักมีปรากฏหลักฐานที่อยู่ในสภาพสมบูรณ์เพียงวัดศรีนวลแสงสว่างอารมณ์และวัดทุ่งศรีวิไลที่มาสสร้างเลียนแบบในสมัยหลัง แต่จากที่เก็บข้อมูลยังพบอยู่กับวัดแถบเมืองเดชอุดมบางวัดได้มีประวัติว่ามีช่างจากบ้านชีทวนมาสร้างโดยปรากฏเป็นรูปแบบขาลี้ขาเช่นเดียวกัน

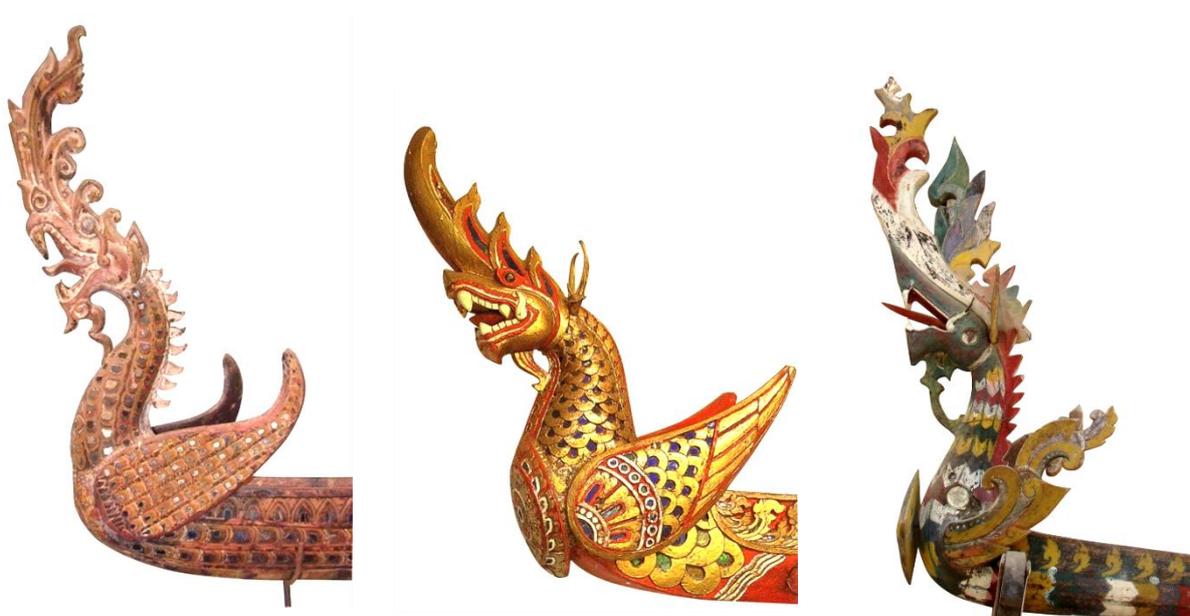
ในด้านมิตិความเชื่อองค์ประกอบส่วนฐานนี้มีนัยยะสำคัญในการใช้สัตว์ที่รองรับส่วนฐานในฐานะสัตว์บริวารที่ต้องคอยเกี่ยวหนุนส่งเสริมอันเกี่ยวกับลัทธิความเชื่อเรื่องนาคาคติในวัฒนธรรมไทยลาว แต่ในเมืองอุบลพวานิยมทำรูปแกะสลักเป็นรูปเต่าและกระต่ายทั้งกลุ่มช่างพื้นบ้านและช่างพื้นเมือง ทั้งนี้ยังพบการใส่ล้อเลื่อนในส่วนฐานทางสอดเช่นที่วัดคำสมอ บ้านคำสมอ อำเภอเขื่องในและวัดบ้านนาขาม อำเภอม่วงสามสิบ นอกเหนือจากการทำฐานแบบมีล้อเลื่อนแล้วในยุคหลังมีกลุ่มช่างรุ่นใหม่เช่นกลุ่มช่างที่ทำงานให้ร้านค้าปูนได้รังสรรค์ส่วนขารองรับตัวทางสอดเป็นขาแบบลี้ขาเหมือนอย่างขาโต๊ะซึ่งปรากฏอยู่ที่ทางสอดวัดศรีอุบลและวัดทุ่งศรีเมืองเป็นต้น โดยในเชิงช่างทางสอดเป็นระบบการรับหลักแบบเสาและคาน ที่สามารถถอดประกอบเคลื่อนย้ายได้โดยใช้ระบบการเข้าไม้แบบมีเดือที่เป็นระบบเดียวกับ โครงสร้างทางสถาปัตยกรรมที่เรียกว่าเครื่องสับที่เน้นการเข้าไม้ประสานกันโดยไม่ต้องใช้ตะปู ส่วนการตกแต่งจะเป็นไปตามรูปแบบเดียวกับส่วนที่เป็นองค์ประกอบหลักคือตัวทางสอด ส่วนที่พิเศษคือบริเวณที่เป็นบารองรับทางสอดมีการตกแต่งด้วยลวดลายอย่างสวยงามที่โดดเด่นมากคือที่วัดเซเป็ดที่อำเภอตระการพืชผล หากแต่อยู่ในสภาพชำรุด และที่วัดศรีนวลแสงสว่างอารมณ์ที่เป็นขาลี้ขาถือได้ว่ามีรายละเอียดในเชิงช่างที่งดงามมาก แต่เนื่องจากลักษณะทางโครงสร้างแบบแยกส่วนทำให้บางครั้งกลายเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ห้องค์ประกอบส่วนนี้สูญหายโดยบางแห่งถูกแยกชิ้นส่วน โดยเฉพาะที่เป็นรูปสัตว์ต่างๆมักถูกขโมยไปขายนักค้าของเก่า โดยขนาดความสูงโดยเฉลี่ยที่พบจะมีความสูงตัวเสาประมาณ 1-1.50 เมตรและความกว้างของส่วนดินฐานประมาณไม่เกิน 0.50 เมตร และมีช่วงหางของเสารับทางสอดประมาณ 2.50-3.50 เมตร โดยใช้วัสดุหลักเป็นไม้เนื้อแข็งตามคุณสมบัติชื่อไม้ที่เป็นมงคลทั่วไป

2. ส่วนตัวทางสอด-ฮางริน-โฮงสอด ทั้งหมดคือชื่อแห่งสมมุติตามบริบทที่แตกต่างโดยเป็นคำเรียกที่ใช้สื่อสารแทนงานช่างแห่งพุทธพิธี ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในเบื้องต้น หากแต่เมื่อวิเคราะห์ในเชิงโครงสร้างหน้าที่อันสัมพันธ์กับระบบความเชื่อทางสังคมวัฒนธรรม จะพบได้ว่า ทางสอด คือการจำลองลักษณะรูปสัณฐานของพญานาคที่มีพัฒนาการมาจากงู โดยถือได้ว่ามีคุณลักษณะพิเศษที่สัมพันธ์ลงตัวเหมาะสมในการสร้างสรรค์จินตนาการในเชิงช่างที่หลากหลายรูปแบบนับตั้งแต่ส่วนหัวจนถึงส่วนหาง ที่สามารถเติมเต็มสัญลักษณ์ความหมายทางสังคมวัฒนธรรมผ่านงานช่างทางความเชื่อไม่ว่าจะเป็นศาสนาคาร หรืองานพุทธหัตถศิลป์ นอกจากนี้รูปสัณฐานของงูหรือนาค ยังสอดคล้องกับรูปสัญลักษณ์ของเรือรวมถึงรูปสัณฐานของโลงศพ ที่เชื่อมโยงกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดีที่อธิบายว่า เรือศักดิ์สิทธิ์ มีหลักฐานอยู่ที่ลายเส้นสลักบนกลองทอง (สัมฤทธิ์) หรือ มโหระทึก เมื่อไม่น้อยกว่า 3000 ปีมาแล้วพบที่ประเทศไทย เวียดนาม จีน ที่มณฑลกว่างสี และที่อื่นๆในสุวรรณภูมิบริเวณอุษาคเนย์ แสดงว่าชุมชนและบ้านเมืองยุคดึก

คำบรรพ์ในภูมิภาคนี้ล้วนมี **เรือศักดิ์สิทธิ์** ที่เติบโตเป็นเรือพระราชพิธีเหมือนกันทุกแห่งไม่ใช่มีเฉพาะในประเทศไทยเท่านั้นเรือมีรูปร่างจากงู ที่ต่อมาเรียกนาค (ตามคำละตินและบาลี) หัวเรือมีรูปเป็นงูหรือนาค ส่วนหางเรือเรียวยาวไปเป็นงูหรือนาคนั่นเองและจากความเชื่อที่ว่างูเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ หรือบรรพบุรุษ ที่สถิตอยู่บาดาลคือใต้ดิน ดังนั้นเมื่อคนตายลงต้องกลับไปหาบรรพบุรุษในถิ่นเดิม คือโลกบาดาล หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ทำโลงศพด้วยไม้เป็นรูปงูหรือนาค แล้วเรียกภายหลังว่าเรือ(สุจิตต์ วงษ์เทศและคณะ, 2550 : 10-11)แต่ในวัฒนธรรมลาวมีคำว่า **ลวง** ใช้เรียกแทนสัตว์ที่มีลักษณะอย่างเดียวกับงู โดยยังปรากฏคำในภาษาถิ่นที่ต่างออกไปอีกเช่น **งูชวง** ในนิทาน **สังข์ลินไช** และในสารานุกรมไทย **ฉบับปรีชา พิณทอง** ได้อธิบายว่า **ลวง** คือ **นางนาค** เรียก **นางลวง** ซึ่งสอดคล้องกับ **มหาสิลา วีระวงส์** ซึ่งอธิบายว่า “ลวง” นี้หมายความว่า นาค (ลวงเป็นคำลาว นาคเป็นคำบาลี) อย่างใน **วัฒนธรรมล้านนา “ตัวลวง”** จะหมายถึง **พญานาคผสมกับมังกร** จึงมีลักษณะที่มีเขามิปักและขา โดยทั้งหมดเป็นคำอธิบายในมิติด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดีจะเห็นได้ว่าตัวฮางฮาดฮางรินที่เป็นรูปพญานาคนั้นมีที่ไปที่มาที่สัมพันธ์ต่อระบบความเชื่อทางสังคมวัฒนธรรม โดยเฉพาะกลุ่มวัฒนธรรมไทยลาว โดยเฉพาะเมื่ออยู่ในบริบทงานช่างในพุทธพิธีด้วยแล้ว นาคคือสื่อกลางหรือพาหนะที่เชื่อมโยงระหว่างโลกทางจิตวิญญาณและโลกในปัจจุบัน โดยเฉพาะกลุ่มช่างพื้นถิ่นเมืองอุบลได้รังสรรค์รูปพญานาคออกมาอย่างมีเอกลักษณ์ โดยรูปลักษณะดังกล่าวยังเหมือนหรือสัมพันธ์กับนาคในองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมศาสนาคารเช่นที่ปรากฏอยู่ตาม โหงว่ หางหงส์ เช่นกลุ่มวัดในแถบบ้านบ้านชีทวนหรือในเขตอำเภอเมืองดังตัวอย่างหัวนาคฮางฮาด ของวัดบ้านโพธิ์เมือง วัดหนองมะนาว ฯลฯ ที่ถือได้ว่าเป็นสายสกุลช่างเดียวกัน

ภาพที่ 131 ลายเส้นแสดงส่วนหัวฮางฮาด ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษที่นาคในแถบอีสานหรือเมืองอุบลนิยมทำปีกโดยมีการทำรูปเหราคายนาคซึ่งพบอยู่ไม่มากนักในแถบเมืองอุบล(รูปขวา) โดยส่วนใหญ่จะพบในคติดการสร้างฮางฮาดเป็นรูปเหราคายนาคในกลุ่มราชสำนักหลวงพระบาง ส่วนในเมืองอุบลนิยมทำหัวฮางฮาดเป็นรูปนาคมีปีกและมีเขา

ภาพที่ 132 ส่วนหัวของซางสดที่โดดเด่นของเมืองอุบล ซึ่งมีความหลากหลาย ด้วยรูปแบบทางศิลปะแบบพื้นบ้านพื้นเมืองซึ่งล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันไปมาทั้งความเป็นพื้นบ้านและพื้นเมือง

ซางสดรูปพญานาคมีส่วนประกอบในภาพรวมแบ่งได้ 2 ส่วนคือ

1. ส่วนหัว เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดเป็นส่วนหัวรูปพญานาคในอุบลวัดที่เป็นกรณีศึกษาทั้งกลุ่มช่างพื้นบ้านและช่างพื้นเมืองจะทำหัว **นาคเพียงหัวเดียว** ไม่แตกแผ่แบบนาคหลายหัวหรือที่เรียกว่า นาคปรก อย่างที่นิยมในแถบจังหวัดนครพนม เช่น วัดกลาง อ.เมือง จ.นครพนมหรืออย่างที่วัดโพธิ์ศรี อ.เมือง จ.นครพนมและอย่างในสปป.ลาวตอนใต้ ก็นิยมทำหัวนาคหลายหัวเช่นวัดสิสุมัง แขวงจำปาสัก เป็นต้น เป็นที่น่าสนใจว่าหัวนาคซางสดในเมืองอุบลมีลักษณะพิเศษคือมีเขาลักษณะอย่างเขากวางอย่างที่ปรากฏอยู่ที่หัวซางสดของวัดหลวงที่อำเภอเมือง (สอดคล้องกับ **ตัวลวง** ในวัฒนธรรมล้านนาที่น่าจะเชื่อมโยงสัมพันธ์กับกลุ่มเขียงรุ่งของสายเจ้าเมืองอุบล) และโดยเฉพาะ **กลุ่มช่างพื้นเมืองนิยมนำนาคมีปีกและหู** นอกจากนี้ลักษณะของปากนาคยังน่าสนใจ อย่างการทำปากนาคอย่างปากคิมอีกทั้งยังมีการประดับด้วยกระจกทรงกลมบริเวณปีกทั้งสองข้างและส่วนที่เป็นหน้าอกนาคที่ช่างหลวงกรุงเทพฯเรียกว่า **พุงนกกระจาบ** ก็จะมีการประดับตกแต่งด้วยกระจกที่เป็นวัสดุเหลือใช้จากกระป๋องแบ่งขนาด 2-3 นิ้วที่เรียกอย่างภาษาถิ่นว่า **แว่นตาควาย** บ้างก็เรียกว่า **แว่นแก้ว** อย่างที่นิยมนำมาประดับตามหน้าบันสีมหรือศาสนาคารอื่น ๆ และที่โดดเด่นอีกอย่างหนึ่งของส่วนหัวนาคก็คือการประดับปลายยอดหัวนาคอย่างที่ปรากฏอยู่ตามวัดในเขตใกล้ตัวเมืองและแถบอำเภอเมืองใน

ภาพที่ 133 ส่วนหัวของสดสกุลช่างพื้นเมืองในวัฒนธรรมอีสาน (รูปซ้าย) เป็นของสดของวัดพระธาตุพนม ซึ่งได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมหลวงทั้งแบบอย่างกรุงเทพฯด้วยรูปลักษณะแบบเรือนในพระราชพิธีและนาคาคติอย่างวัฒนธรรมลาว และ(รูปขวา) เป็นของสดสายสกุลช่างพื้นเมืองอุบลวัดทุ่งขุนน้อยซึ่งโดดเด่นที่การประดับปลายหางของพญานาคซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของเมืองอุบล

2. ส่วนลำตัว และหาง ที่เรียกว่าลำตัวของนาคด้านหัว จะเป็นส่วนที่มีการทำช่องเจาะสำหรับเป็นช่องระบายน้ำที่อยู่ในตัวสารินที่ถูกใช้เป็นที่รางสำหรับให้ชาวบ้านนำน้ำมาเทราดลงเพื่อสรงหรือรดพระสงฆ์ หรือพระพุทธรูป ฯลฯ บริเวณส่วนนี้ยังมีที่สำหรับวางราวเหล็กเพื่อวางเทียนกิ่งที่ถูกจุดบูชาระหว่างประกอบพิธี โดยของสดมีความโดดเด่นอย่างมากในส่วนนี้คือของสดที่วัดยางกระเดาที่อำเภอตระการพืชผล ที่มีการแกะสลักเป็นรูปหัวพญานาคกำลังคายน้ำ ขนาดความกว้างของตัวของสด โดยเฉลี่ยประมาณไม่เกิน 0.15-0.20 ซม. โดยมีความยาวจากส่วนหัวถึงส่วนหางตั้งแต่ 2.50-4.50 เมตร การตกแต่งช่างเมืองอุบลนิยมทำเลียนแบบเกล็ดพญานาคโดยตกแต่งลายขอบด้านบนด้วยลายวันแล่น โดยใช้เทคนิคการแกะสลักและลงรักปิดทองประดับกระจกสี หรือเขียนสี โดย**ส่วนปลายที่เป็นหาง** ของสดที่โดดเด่นแตกต่างจากที่อื่น ๆ ได้แก่ ของสดที่วัดบ้านนางิ้ว อำเภอเมืองที่มีลักษณะอย่างหางปลาทำเป็น**ครีอย่างหางปลา** ส่วนของวัดอื่น ๆ มีลักษณะร่วมเหมือนกันคือการทำเป็นลายกนกในโครงสร้างรูปหางแบบวัดปลาย นอกจากนี้ยังพบลักษณะการทำรูปเหรา (สัตว์อย่างรูปกระเข้ที่เป็นสัตว์สัญลักษณ์เป็นเทพเจ้าแห่งดินและน้ำเช่นเดียวกับพญานาคบ้างก็เรียกว่า**ตัวมกร**) โดยนิยมทำเป็นรูปที่คายน้ำอย่างเช่นที่วัดยางกระเดา อำเภอตระการพืชผล วัดศรีมงคล อำเภอภูซำบ้าน วัดโพธิ์เมือง อำเภอเมือง เป็นที่น่าสังเกตว่ากลุ่มช่างพื้นเมืองหรือช่างพื้นบ้านอุบลไม่นิยมทำรูปลักษณะดังกล่าวโดยส่วนใหญ่นิยมทำเป็นรูปนาคอย่างเศียรเดียว

คติการทำรูปางสดที่มีการแกะสลักบริเวณคอโค้งหัวนาคเป็นรูป มกร ที่มีความเชื่อมโยงกับเทพเจ้าหลายองค์แต่ทั้งหมดเป็นสัญลักษณ์เกี่ยวกับน้ำโดยถูกนำไปใช้เป็นสัญลักษณ์ที่เป็นพาหนะของเทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับน้ำโดยรัชกาลที่ 6 ทรงอธิบายว่า มกร คือ เหรา (ส.พลาญน้อย 2532 : 224) สำหรับในเมืองอุบล

ภาพที่ 134 ส่วนหัวางสดที่โดดเด่นของเมืองอุบลอย่างสายสกุลช่างหลวงลาวและแบบพื้นบ้านอีสาน โดยเฉพาะการทำปากนาคแบบลักษณะปากคิมซึ่งปรากฏทั้งในงานพุทธศิลป์และส่วนองค์ประกอบตกแต่งสถาปัตยกรรมประเภทศาสนาคารอย่างโถงว หรือ หางหงส์ คันทวย

ภาพที่ 135 ชางสดในกลุ่มช่างหลวงเมืองหลวงพระบาง เป็นชางสดที่มีขนาดใหญ่และมีช่วงลำตัวของพญานาคที่ยาวมาก โดยเฉลี่ย 5-13 เมตร (ขณะที่เมืองอุบลหรือในอีสานนิยมทำไม่เกิน 4-5 เมตร) โดยตัวชางสดจะมีการทำรูปหรรษาคายนาคออกมา โดยมีการตกแต่งลักษณะเขากวางในส่วนหัวของนาคซึ่งก็ปรากฏคตินิยมนี้ในกลุ่มช่างพื้นเมืองอุบลเช่นชางสดของวัดหลวง แต่ในลาวไม่นิยมทำปีกนาคอย่างในอีสานและที่สำคัญอย่างหนึ่งคือการทำรูปหงส์ในส่วนชางสดซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์สำคัญที่แสดงความเป็นช่างหลวงของวัฒนธรรมล้านช้างซึ่งแทบไม่ปรากฏในพื้นที่อีสานและเมืองอุบล

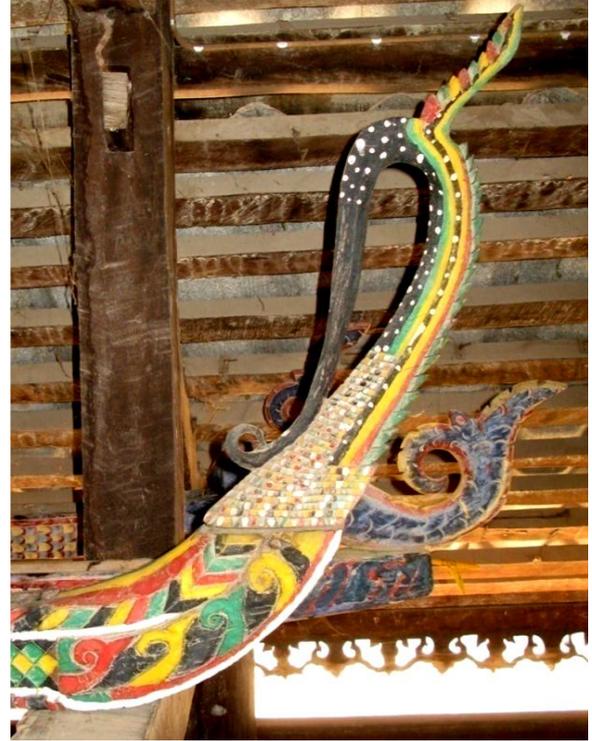
ภาพที่ 136 ส่วนหัวขางสดในพื้นที่
 วัดนธรรมลาวตอนใต้ยกเว้นรูปขวบนเป็น
 ขางสดในเมืองอำนาจเจริญ โดยในฝั่งสปป.
 ลาวตอนใต้โดยเฉพาะในแถบจำปาสัก
 ปรากฏงานช่างแขนงนี้เช่นกันแต่มีลักษณะ
 อย่างสกุลช่างพื้นบ้านซึ่งแตกต่างจากขางสด
 ในแถบเวียงจันทน์-หลวงพระบางจะมีความ
 เป็นช่างหลวงมากกว่า

ภาพที่ 137 การตกแต่งฮางสดด้วยศิลปะแบบอย่างช่างหลวงเวียงจันทน์ เช่น ที่วัดสี่สะเกดแขวงเวียงจันทน์(รูปขวายน)และรูปช้ายบนเป็นฮางสด วัดกลาง อ.ท่าอุเทน เมืองนครพนม ส่วนด้านล่างช้ายเป็นฮางสดของวัดทุ่งขุนใหญ่ ซึ่งทั้งหมดจะเห็นถึงการถ่ายเททางวัฒนธรรมงานช่างจากวัฒนธรรมกระแสหลักจากฝั่งลาวมาสู่พื้นที่ทางวัฒนธรรมใหม่ของฝักฝั่งอีสาน ซึ่งก็ได้คลี่คลายรูปแบบมาเป็นลักษณะเฉพาะตน โดยเฉพาะองค์ประกอบทางรูปทรงและการตกแต่งพญานาคในแถบถิ่นเมืองอุบล ที่นิยมทำปากนาคอย่างปากคีม

ภาพที่ 138 ส่วนหัวางสดในแถบเมืองอุบล
 รูปซ้ายบน งามสดวัดคำสมอ อ.เขื่องใน และ
 ขวาบนางสดวัดเวฬุวัน อ.ม่วงสามสิบ และ
 ล่างซ้าย เป็นางสดวัดหนองมะนาว ที่จัด
 แสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑท์วิทยาลัยอาชีว
 อุบลราชธานี โดยทั้งหมดเป็นกลุ่มช่างพื้น
 ถิ่นในแถบเขื่องในและม่วงสามสิบ โดยมี
 ลักษณะแบบอิทธิพลช่างราชสำนักจากการ
 ตกแต่งด้วยเทคนิคการลงรักปิดทองประดับ
 กระจากสีและรูปทรงนาค

ภาพที่ 139 ซางสด วัดหนองลำจัน บ้านหนองลำจัน แขวงสะหวันนะเขต สปป.ลาว เป็นซางสดที่มีรูปแบบอย่างศิลปะพื้นบ้าน ที่โดดเด่นด้วย ลวดลายแกะสลักเขียนสีโดยมีรูปแบบใกล้เคียงกับซางสด วัดบ้านค้อเขม อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี โดยเฉพาะรูปทรงของหัวพญานาคบริเวณปาก และลวดลายการตกแต่งเกล็ดหางแต่ส่วนหางที่วัดหนองลำจันจะมีลูกเล่นในเชิงช่างที่ซับซ้อนกว่า

ซางสดที่มีความโดดเด่นทั้งในเรื่องรูปแบบและรูปทรงที่แปลกและแตกต่าง น่าจะเป็นโองสดที่ทำขึ้นใน “แถบบ้านชีทวน” ดังรูปตัวอย่างของวัดทุ่งศรีวิไลและวัดศรีนวลแสงสว่างอารมณ์ที่เป็นโองสดแบบชนิดมีขาสำหรับรองรับตัวซางสด 4 ขา ลักษณะรูปแบบดังกล่าวนี้ไม่พบในที่อื่น^๔ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าซางสด-ซางรินเป็นผลผลิตหนึ่งทางงานพุทธหัตถศิลป์ ซึ่งเกิดจากธรรมเนียมประเพณีโบราณของอีสานที่เรียกว่า “ฮีดสิบสองคองสิบสี่” ในงาน “บุญเดือน 5” ดังคำกล่าว “ฮีดหนึ่งนั้นพอถึงเดือน 5 ให้พวกไพร่ชาวเมืองจงพากันสร้างน้ำซัดสี่พระพุทธรูปให้ทำทุกวัดแท้ อย่าได้ม้างห่างเสียว ให้พากันทำแท้ๆ ไผ่ได้ว่าทุกหัวทวีปแผ่นหล้าให้ทำแท้ผู้คนจึงสิสุขยิ่งล้น ทำถึกคำสอนถือฮีดคองควรคือแต่ปฐมพัน...” (วิโรฒ ศรีสุโร, 2540 : 108) โดยทั้งนี้ยังเกิดจากธรรมเนียมสดตรง ซึ่งมีซางสดเป็นสัญลักษณ์สำคัญแห่งการเปลี่ยนผ่านสถานภาพหนึ่งไปสู่อีกฐานะหนึ่งที่สูงขึ้นตามจารีตประเพณีเดิมของการปกครองสงฆ์แบบโบราณซึ่งเป็นอิทธิพลวัฒนธรรมการปกครองสงฆ์จากลาว

ภาพที่ 140 โสังฮดสกุลช่างพื้นเมืองเวียงจันทน์ วัดสี่สะเกด แขวงเวียงจันทน์ สปป.ลาว ซึ่งมีความโดดเด่นด้วยลวดลายแกะสลักเขียนสี อีกทั้งการทำช่องเทน้ำที่ทำเป็นรูปหงส์โดยมีฝาครอบที่สามารถเปิดปิดได้ โดยโสังฮดนี้จัดตั้งอยู่บริเวณด้านหลังสิมวัดสี่สะเกด เป็นรูปแบบโสังฮดที่มีลักษณะพิเศษของกลุ่มช่างหลวงเวียงจันทน์ ซึ่งมีความแตกต่างจากช่างหลวงแขวงหลวงพระบาง ซึ่งจะทำขนาดใหญ่และเน้นการลงรักปิดทอง

ประเพณีฮดสรงและพุทธหัตถศิลป์ โสังฮดกับกระแสการเปลี่ยนแปลง

ประเพณีฮดสรง กรณี *เอราภิเศก* ถูกยกเลิกไปตั้งแต่สมัยปฏิรูปการปกครองแบบเจ้าเมือง (เจ้านายเจ้าเมืองท้องถิ่น) มาสู่ระบบ “ผู้ว่า” (ผู้สำเร็จราชการแทนหรือคนจากอำนาจส่วนกลางกรุงเทพฯ) พร้อมการจัดระเบียบใหม่ในการปกครองพระสงฆ์โดยเถรสมาคม (อำนาจจากส่วนกลางเช่นกัน) ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างชาวบ้านกับพระสงฆ์เพราะระบบเดิมเป็นระบบควบคุมโครงสร้างทางสังคมแบบชาวบ้าน เช่น *พระที่ถูกฮดสรงแล้วสึกออกมาอย่างไม่มีความหวังจะสึกกลับมาเป็นคนที่ไม่มีสังฆะ ซึ่งจะไม่ได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน* เป็นต้น ปัจจุบันยังมีการฮดสรงแบบเอราภิเศกอยู่บ้างแต่ถือว่าน้อยมาก เช่น ในกลุ่มผู้ไทยแถบจังหวัดกาฬสินธุ์เป็นการสืบทอดประเพณีเดิม ในเชิงการ*ผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเชิงสัญลักษณ์* แม้จะอยู่ภายในกำกับของมหาเถรสมาคมแล้วก็ตาม ดังนั้น การ “ฮดสรง” ในปัจจุบันจึงเป็นเพียงการสงวนน้ำพระในงานบุญเดือน 5 ธรรมดาเป็นส่วนใหญ่ ส่วนตัวผลิตภัณฑ์ฮดเองในปัจจุบันไม่ได้รับการ

ภาพที่ 141 ส่วนตกแต่งทางสถาปัตยกรรมกึ่งกลางทางรินที่วัดหนองลำจัน แขวงสะหวันนะเขต (รูปซ้าย) ส่วนหัวทางสตรูปนาคในวัฒนธรรมพื้นบ้าน วัดโพธิ์สม แขวงสะหวันนะเขต(รูปขวาบน) ส่วนหัวทางสตรระหว่างไทยอุบล(ซ้ายล่าง)กับหัวทางสตร ที่วัดเชียงทอง แขวงหลวงพระบาง สปป.ลาว

ภาพที่ 142 เปรียบเทียบส่วนหัวทางสตรระหว่างไทยอุบล (ซ้ายล่าง) กับหัวทางสตร ที่วัดเชียงทอง แขวงหลวงพระบาง สปป.ลาว แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างทางรสนิยมในงานช่างที่แม้จะอยู่ในวัฒนธรรมเดียวกัน แต่ก็มีความแตกต่าง ในรูปแบบและรายละเอียดเช่นหลวงพระบางนิยมทำตัวหรรคายนาค

อนุรักษ์สืบสานรวมถึงการออกแบบพัฒนาต่อเนื่องเฉกเช่นในอดีต โดยส่วนใหญ่ที่ปรากฏจากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามทางสตรที่ใช้งานอยู่ตามวัดต่างๆในเมืองอุบล ล้วนแล้วแต่เป็นของเดิม บางวัดอยู่ในสภาพที่ชำรุดตามอายุการใช้งาน หรือบ้างก็ถูกทิ้งร้างไว้บนกองเศษไม้อย่างไร้ค่า และบางส่วนก็ถูกขโมยไปขายนักค้าของเก่า ดังนั้นการอนุรักษ์สงวนรักษาจึงต้องสร้างจิตสำนึกให้ผู้คนท้องถิ่น โดยเฉพาะพระสงฆ์และคนรุ่นใหม่ให้รู้จักและตระหนักถึงคุณค่าแห่งวัตถุทางวัฒนธรรมงานช่างแขนงนี้เพื่อสืบต่อ

ภาพที่ 143 รูปทรงและรายละเอียดของสดในอีสาน รูปช้ายขวาด้านบน เป็นรูปแบบที่พบในแถบ
จังหวัดอำนาจเจริญ รูปด้านล่างเป็นลวดลายการจำหลักที่โดดเด่นมากอีกแห่งหนึ่งที่พบในอีสาน
โดยในรูปเป็นของสด วัดโพธิ์ศรี เมืองขอนแก่น

ภาพที่ 14 4 โสงฮอดแบบสกุลช่างพื้นเมืองวัดทุ่งศรีวิไล บ้านชีทวน อ.เขื่องใน ที่มีโครงสร้างแบบขาสิงห์4ขาซึ่งโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของบ้านชีทวน โดยมีต้นแบบทางความคิดอยู่ที่ วัดศรีนวลฯซึ่งมีโสมฮอดโบราณแบบอย่างเดียวกัน(ขาสิงห์4ขา) ซึ่งไม่พบในพื้นที่อื่นๆถือเป็นนวัตกรรมงานช่างพุทธศิลป์เอกลักษณ์ของเมืองอุบลอีกแห่งหนึ่ง

พุทธหัตถศิลป์ที่ถือได้ว่าเป็น **ลักษณะร่วม** ที่สำคัญอย่างหนึ่งในวัฒนธรรมงานช่างทางลัทธิความเชื่อแห่งพระพุทธศาสนาของวัฒนธรรมลาวสองฝั่งโขงไม่ว่าจะเป็นไทยอีสานไทยล้านนาหรือลาวล้านช้างและอีสานในบริบทของจังหวัดอุบลราชธานีอันเป็นศูนย์กลางการศึกษาในทางศาสนาที่สำคัญของภาคอีสานผลิตภัณฑ์งานช่างที่เรียกว่า ฮางฮอด ผ่านรูปลักษณะแห่งสัญญาณของสัตว์ทางความเชื่ออย่าง พญานาค ในวัฒนธรรมนาคาคติของผู้คนในแถบถิ่นนี้ ซึ่งถือได้ว่าฮางฮอดเป็น **อุปถัมภ์ทางวัฒนธรรม** ที่สำคัญในอดีตที่ควรจะมีการอนุรักษ์ส่งเสริมและพัฒนาต่อยอด ภายใต้อุปถัมภ์ของกรมศิลปากรในวิถีสังคมใหม่ทั้งด้านวิชาชีพและเชิงวิชาการ โดยควรขยายผลให้มีการศึกษาเปรียบเทียบกับบริบทพื้นที่วัฒนธรรมอื่น ๆ ในมิติที่สามารถเชื่อมโยงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับคนและระบบความเชื่อทางสังคมชุมชนท้องถิ่น

ภาพที่ 14 5 ฮางฮอดในบริบทสังคมใหม่ ได้รับใช้ความเป็นปัจจุบันสมัยในฐานะวัตถุทางวัฒนธรรม โดยรูปนี้เป็นฮางฮอดสกุลช่างพื้นบ้านวัดบ้านค้อแหมม อ.วารินชำราบมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี โดยมีการปรับเปลี่ยนการใช้งานจากของใช้ในพุทธพิธีสู่ของตกแต่งทางวัฒนธรรมบนเวทีการแสดงบนโรงละคร

เชิงอรรถ

^๑ ช้างเป็นสัตว์สัญลักษณ์อย่างหนึ่งในวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง ปรากฏหลักฐานในตำนานสิงหนวัติ กุมาร เรื่องพระเจ้าพรหม ว่างูใหญ่ (นาค) กลายร่างเป็นช้างเผือกชื่อ ช้างพานคำ เป็นพาหนะคู่บุญทั้งพระเจ้าพรหมและท้าวสุ่ง

^๒ การสลักไม้เป็นรูปพระเจ้ เต่า กระจ่าง แสดงให้เห็นถึงส่วนที่อยู่ด้านล่างจะเป็นที่อาศัยของสรรพสัตว์ทั้งหลายที่เป็นบริวารจะต้องคอยส่งเสริมเกื้อหนุน ดังนั้น ทิศเบื้องล่างจึงเป็นที่อยู่ของสัตว์บกและสัตว์น้ำหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ไต๋บาดาลอันเป็นที่อยู่ของนาคในความเชื่อของกลุ่มชนที่อาศัยอยู่แถบแม่น้ำโขง (มุณี พันทวี, “ศิลปะการสร้างธรรมาสัน” ในภูมิปัญญาและโลกทัศน์ของชาวอีสาน. เอกสารอัดสำเนา, 2543 : 132.)

^๓ นาค หรือ พญานาค ก็คือสัญลักษณ์แห่งธาตุน้ำเป็นการผสมผสานของคติฮินดูและพุทธ นาคเป็นสัญลักษณ์ของน้ำ ซึ่งสามัญชนทั้งหลายใช้ในพิธีและสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ อย่างแพร่หลาย ซึ่งรวมถึงโองสวด-ฮารินด้วย โดยเฉพาะลักษณะรูปทรงที่คล้ายกับเรือในพระราชพิธี (ผู้เขียน) “โดยแท้จริงเรือขุดเป็นรูปนาคหรือประดับประดาด้วยลายนาค มีมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ก่อนหน้าที่ลัทธิพราหมณ์จะเกิดขึ้น” โดย เอริก กาซินโย อ้างถึงใน สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. “บ่อน้ำเกิดวัฒนธรรมไทย”. กรุงเทพฯ : เอ็นเอสพี ปรีนดิงกรุป, 2539 หน้า 39. นอกจากนี้ นาคในความเชื่อของผู้คนในแถบนี้ยังมีความหมายเป็นตัวแทนของกลุ่มชนดั้งเดิม เป็นสัญลักษณ์ของเจ้าแห่งดินและน้ำ และท้ายสุดนาคเป็นสัญลักษณ์แห่งลัทธิทางศาสนา ดังปรากฏอยู่ในงานพุทธหัตถศิลป์และงานสถาปัตยกรรมทางศาสนา (ผู้เขียน)

^๔ อีกทั้งยังมีส่วนที่คล้ายกับงพงัด สมัยโบราณที่ใช้ไม้ไผ่เจาะรู เมื่อน้ำตกถึงงพงัดและออกตามท่อกงพัดจะหมุนได้ตั้งจักรเรือกำปั่น น้ำจะกระจายเป็นฝอยสาดไปทั่วองค์พระพุทธรูป แต่วัดศรีนวลแสงสว่างอารมณ์จะทำงพงัดแบบที่เป็นโลหะสังกะสีมีรูสำหรับระบายน้ำโดยรอบ